T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTSİ-CERRAHPAŞA

ADLİ TIP VE ADLİ BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Danışman

Prof. Dr. İbrahim Balcıoğlu

AHISKA TÜRKLERİNİN YAŞADIĞI GÖÇÜN SEBEP OLDUĞU TRAVMA VE ETKİLERİNİN KUŞAKLARARASI AKTARIMI: ŞİDDETE YÖNELİK TUTUM, TEMEL EMPATİ YETENEĞİ VE TRAVMA SONRASI BİLİŞLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PSK. NARYN BAİRAMOVA

İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ii
TABLOLAR VE ŞEKİLLER iii
ÖZET v
ABSTRACT vi
1.GİRİŞ VE AMAÇ 1
2.GENEL BİLGİLER 3
2.1. Göç ve Sürgün 3
2.2. Göç ve Sürgünün Psikolojik Etkileri 4
2.3. Ahıska Türkleri 8
2.3.1. Ahıska Türklerinin Yaşadığı Sürgün 1944 10
2.4. Göç ve Sürgün Travmalarının Kuşaklararası Aktarımı 15
2.4.1.Travma Kavramı 15
2.4.2. Kuşak Kavramı 17
2.4.3. Kuşaklararası Travma Geçişi ve Aktarımı 19
3.GEREÇ VE YÖNTEM 26
3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi 26
3.2. Veri Toplama Aracı 27
4. BULGULAR 30
5. TARTIŞMA 52
6. SONUÇ VE ÖNERİLER 61
7. KAYNAKLAR 65

TABLOLAR VE ŞEKİLLER

Tablo 1: Katılımcıların Araştırma Gruplarına Demografik Özellikler Dağılımları 32

Tablo 2: Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puanları için Betimleyici İstatistik 33

Tablo 3: Göç Sayısına Göre Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması 34

Tablo 4: Bir Göç Yaşamış Nesiller Arası Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması 35

Tablo 5:Birden Fazla Göç Yaşamış Nesiller Arası Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması 36

Tablo 6: Göç Sayısına Göre 1. Nesil Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması 38

Tablo 7:Göç Sayısına Göre 2. Nesil Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması 38

Tablo 8: Göç Sayısına Göre 3. Nesil Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması 39

Tablo 9: Bir Göç Yaşayan Kadın ve Erkek Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması 40

Tablo 10:Birden Fazla Göç Yaşayan Kadın ve Erkek Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması 42

Tablo 11:Bir Göç Yaşayan Başka Ülkede Yaşamak İsteyen ve İstemeyen Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması..... 43

Tablo 12:Birden Fazla Göç Yaşayan Başka Ülkede Yaşamak İsteyen ve İstemeyen Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması 44

Tablo 13:Bir ve Birden Fazla Göç Yaşayan 1. Nesil Katılımcılar için Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi..... 46

Tablo 14:Bir ve Birden Fazla Göç Yaşayan 2. Nesil Katılımcılar için Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi..... 48

Tablo 15: Bir ve Birden Fazla Göç Yaşayan 3. Nesil Katılımcılar için Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

ÖZET

Ahıska Türkleri'nin 19. yüzyılın başlarında başlayan göç süreçleri birçok kez ve farklı ülkelerde sürmüştür. Yaşamış oldukları travmatik yaşantının etkisinin aradan yıllar geçmesine rağmen devam ettiği; nesilden nesile aktarım sağladığı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı bir ve birden fazla zorunlu göç yaşayan bireylerin, her iki grupta ve üç nesilde olmak üzere aktarılan yaşantıları irdeleyerek şiddete yönelik tutum, temel empati ve travma sonrası bilişler açısından değerlendirmesidir.

İlk sürgün zamanı 1944 yılında yaşı en az 4 olan bireyler araştırmaya dahil edilerek toplam da 218 birey katıldı. Yapılan çalışmada 80-93 yaş aralığında 1. nesil 52 katılımcı, 30-70 yaş 2. nesil 74 katılımcı ve 16-47 yaş aralığında 3. nesil 92 katılımcı yer alarak araştırma yürütüldü. Elde ettiğimiz bulgulara göre, 1.nesillerin şiddete yönelik tutumlarının yüksek olması, 2.nesillerin dünyayla ilgili olumsuz bilişlere sahip olması açısından travmanın sonraki nesillere aktarım sağladığını düşündürmektedir.

Travmanın bir sonraki kuşaklara etkisinin göç, zorunlu göç, sürgün yaşantılarında ele alınmadığı görülmektedir. Kuşaklararası etkileri bağlamında, göç yaşantısının yeterince incelenmemesi sebebiyle bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, travmanın kuşaklar arası aktarımı, sürgün, göç

ABSTRACT

The migration processes of the Meskhetian Turks, which started in the early 19th century, continued many times and in different countries. The effects of the traumatic experience they had continued despite the passing of years; It is thought to be transmitted from generation to generation. The aim of this study is to evaluate individuals who have experienced one or more forced migrations in terms of attitudes towards violence, basic empathy and post-traumatic cognitions by examining their experiences in both groups and in three generations.

In the first exile in 1944, individuals who were at least 4 years old were included in the study, and a total of 218 individuals participated. In the study, 52 participants in the 1st generation aged 80-93, 74 participants in the 2nd generation aged 30-70 and 16-47 years old 92 participants in the 3rd generation took part in the research.

According to the findings we have obtained, the high attitudes of the first generations towards violence suggest that trauma transfers to the next generations in terms of the negative cognitions of the second generations about the world. It is seen that the effect of trauma on the next generations is not handled in migration, forced migration and exile experiences. In the context of intergenerational effects, it is thought that this study will contribute to the literature, since the migration experience has not been adequately examined.

Keywords: Meskhetian Turks, intergenerational transmission of trauma, exile, migration

1.GİRİŞ VE AMAÇ

Göç, insanların ekonomik, siyasi, sosyal ve buna benzer başka sebeplerden dolayı bulundukları yaşam yerlerinden başka bölgelere yerleşmelerini içeren bir kavramdır.

Psikolojik açıdan baktığımız zaman göç tanımı farklı şekilde deneyimlenmektedir. Göç bireylerin ait oldukları yerden başka yere gerçekleşen insan hareketleridir. Bu sebeple psikoloji, sosyoloji, siyaset, kültür, dil ve ekonomi gibi birçok etken bireye bağımlı değişkenlerdir (Balcıoğlu, 2007).

Göçün olumsuz ve travmatik etkileri toplum ve bireyler arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Kırsal yerlerden kentlere, ekonomik veya siyasi dönemlerden geçen göç olgusu, zorunlu göç olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna en iyi örnek olarak belli dönemlerde insanların bireysel veya grup halinde yaşadığı bölgelerden sürgün edilmesidir. Sürgün sürecini yaşayan bireylerin kendi isteğine bağlı göç edenlerden daha farklı durumlarda oluğunu söylemek mümkündür.

Göç ve sürgün durumu çoğu zaman duygusal travma ya da kültür şokuna yol açarak psikolojik travmalara neden olabilmektedir. Göçe sebep olan yıkıcı faktörler, genellikle göç yaşantısını daha da karmaşık bir hale getirecek olan travmatik duruma sebebiyet vermektedir. Bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden biri Ahıska Türklerinin yaşamış olduğu sürgündür. Anadolu ile Kafkasya'yı birbirine bağlayan önemli bir stratejik konuma sahip olan Ahıska bölgesi, tarih boyunca Türk kavimlerine ev sahipliği yapmış ve yine bölgedeki diğer Türk devletlerine komşu olmuştur. Sınır bölgesinde yaşayan Ahıska Türklerinin 1994 yılında sürgüne maruz kalmaları vatanlarını, yurtlarını, topraklarını tümüyle kaybetmeleri ile sonlanmıştır.

Günümüzde Gürcistan sınırları içerisinde yer alan Ahıska bölgesinde yaşayan Türkler, tarihin değişik dönemlerinde göçe zorlanmış ve sürgüne maruz kalmışlardır. Söz konusu zorunlu göçler sonucunda Ahıska Türkleri birçok farklı ülkeye yerleşmek zorunda kalmışlardır. Ahıska Türkleri günümüzde aralarında Azerbaycan, Türkiye, Özbekistan, Kazakistan ve Amerika Birleşik Devletler (ABD)'nin de olduğu çeşitli ülkelerde yaşamaktadırlar. Göç ettikleri ülkelerde sosyal ve kültürel açıdan bölgeyi etkiledikleri gibi, kendileri de bölgenin sosyo-kültürel etkenlerinden etkilenmişlerdir (Devrisheva, 2019).

Travmatik olayın nesnel özellikleri göz önüne alınarak sınıflandırıldığında, bazı travmaların çeşitli mekanizmalar aracılığıyla bireyden bireye ya da kuşaktan kuşağa aktarılabileceği görülmektedir (Kira, 2001; Kellermann, 2001). Özellikle ailelerdeki genç üyelere, travma yaşantısını deneyimlemedikleri halde, ailenin diğer üyeleri tarafından travmanın etkilerinin aktarılmasına travmanın kuşaklararası aktarımı denmektedir (Kaitz ve ark., 2009). Yapılan araştırmalarda yaşanılan yoğun travmanın, çocuklara ve daha sonraki kuşaklara da aktarıldığı belirtilmekte, bir ebeveynin gebelik öncesinde yaşadığı deneyiminin bile sonraki nesillerin sinir sistemi yapısını ve fonksiyonlarını önemli derecede etkilemekte olduğu gösterilmektedir (Pearlman ve Courtois, 2005). Bu açıdan değerlendirildiğinde göç, etkileri kuşaklararası aktarılabilen bir yaşantı olarak ele alınabilir. Aile büyükleri bilinçli ya da bilinç dışı bir şekilde bu aktarımı gerçekleştirebilmektedirler (Rowland-Klein ve Dunlop, 1998).

Ahıska Türklerinin 19. yüzyılın başlarında başlayan göç süreçleri birçok kez ve farklı ülkelerde sürmüştür. Bu çalışmanın amacı bir ve birden fazla zorunlu göç yaşayan bireylerin, her iki grupta ve üç nesilde olmak üzere aktarılan yaşantıları irdeleyerek şiddete yönelik tutum, temel empati ve travma sonrası bilişler açısından değerlendirilmesidir.

2.GENEL BİLGİLER

2.1. Göç ve Sürgün

Göç olgusu insanlık tarihi kadar eski bir olgu olmakla birlikte, geçmişten bugüne kadar belirli evrelerden geçmiştir. Göç tanımına bakıldığında araştırmacılar tarafından oldukça farklı tanım ve terimler kullandığı görülmektedir. En kısa şekliyle insanın coğrafi olarak yer değiştirmesi şeklinde tanımlanabilen göçün, ekonomik, siyasi ve sosyal sebepleri vardır (Yılmaz, 2014).

Göç olgusu çoğu zaman ekonomik, sosyal ve politik kavramlar üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Psikolojik açıdan baktığımız zaman göç tanımı daha farklı şekilde oluşmaktadır. Göç bir yerden bir yere gerçekleşen insan hareketleridir. Ülkeler arası, köyden şehre ve hatta bireyin psikolojik durumuna bağlı olarak bir evden başka bir eve geçmek bile göç olarak değerlendirilebilmektedir. Bu sebeple psikoloji, sosyoloji, siyaset, kültür, dil ve ekonomi gibi birçok değişken bireye bağımlı değişkenlerdir. İnsanlar bazen bu değişkenlere bağımlı hale gelebilmektedir (Balcıoğlu, 2007).

Kırsal yerlerden kentlere, ekonomik veya siyasi kökenli evrelerden geçen göç olgusu, zorunlu göç olgusu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Buna en iyi örnek olarak belli dönemlerde insanların, bireysel veya grup halinde yaşadıkları sürgün olaylarıdır. Sürgün kelime anlamı olarak uzaklaştırmak, kovmak anlamını taşımaktadır. Ceza olarak bulunduğu memleketten çıkarılıp bir başka yere göndermek anlamına gelir. Göç ve sürgün iç içe geçmiş terimlerdir. Hem doğrudan hem de dolaylı olarak mitlerde, halk arasında söylenen hikayelerde, anlatılarda ve kutsal metinlerde bir cezalandırma yöntemi olarak görülmektedir. Sürgün cezası çoğu toplumda görülen ve insanlığın tarihi kadar eski olan bir ceza çeşididir.

Sürgünler, devlet tarafından resmi olarak uygulanan bir politika türüdür. Özellikle devletin siyasi görüş ve söylemlerine ters gelen topluluklar seçilir. Farklı kültür ve kimliklerin kontrol altına alınması ise bu siyasetin temel amacıdır. Mesafe, göç olayının psikolojik ve sosyal olarak ele alınmasındaki en önemli olgudur. Fiziksel mesafe, ekonomik ve kültürel uzaklığı da içinde barındırır. Sürgün olayında bireylerin yaşamlarını büyük ölçüde kolaylaştıran unsur dildir. Bu nedenle, dış sürgünlerde en önemli sorunlardan biri de kendilerini ifade edebilecek ortak bir dilin olmaması nedeniyle ortaya çıkan iletişim sorunudur (Balcıoğlu, 2007).

2.2. Göç ve Sürgünün Psikolojik Etkileri

Bireylerin ait oldukları yerlerden uzaklaştırılmaları kendilerini bir yere ait hissedemeyerek kendilerini köksüz hissetmelerine yol açmaktadır. Bu köksüzlük duygusu ise bireylerin psikolojik problemler yaşamalarına neden olabilmektedir (Kazmierska, 2006). Bireylerin göç ettikleri topluma kendilerini yabancı hissetmeleri ve aidiyet hissini yaşamamaları yaşadıkları köksüzlük hissini pekiştirmektedir (Göker, 2015).

Göç ve sürgün durumu çoğu zaman psikolojik travmalar doğurmaktadır. Bireylerin uzun zaman yaşadığı ve emek verdiği evini, yurdunu, malını mülkünü bir anda kaybetmek maddi ve manevi kayıplara sebep olur ve bu durum daha sonra ciddi psikolojik travmaya dönüşebilir. Duygusal travma veya kültür şoku şeklinde kendini gösterebilir. Kendi kültürel geçmişlerimizi göz önünde bulundurduğumuzda, kişiler yabancı bir kültür ile etkileşime geçtiklerinde kültür şoku yaşayabilmektedirler. Kültür şoku, aile ve değerler gibi, ayrıldığı kültüre dair çeşitli kayıpları ve bu kayıpların yasını içermektedir. Her göç, doğası gereği travmatik bir ayrılmayı içermektedir. Göç eden kişi arkasında tanıdığı ve somut çevreyi bırakmaktadır. Yeni bir kültürle tanışma ve kayıp sürecinin aynı anda yaşanması, göçmenlerin kişilikleri ve kimlikleri için yeni bir tehdit oluşturmaktadır. Göç eden kişilerde anksiyete, üzüntü, çaresizlik ve belirsizlik içinde bulunduğuna dair hislerin ortaya çıktığı görülmüştür. (Garsa-Guerrero, 1974.)

Göç olayına hem sosyolojik hem de psikolojik olarak bakıldığında üzerinde durulan olgulardan biri mesafedir, bir diğeri ise dildir (Balcıoğlu, 2007). Özellikle farklı kültür, dil ve inançlara sahip insanların birlikte yaşamasına neden olan göç olgusu, bireylerin kültürel, dini inanç ve dil anlamındaki farklılıklarını daha da belirgin hale getirmektedir. Bu nedenle göç alan toplumlar ile göç eden toplumlar arasında alt kültür ve üst kültür ayırımı görülür. Alt kültür olarak adlandırılan kimlikler, göçmenlerin göç ettikleri yerde ki toplum yapısına uyum sağlayamama durumudur. Egemen kültür ile alt kültürler arasındaki uyumsuzluk milli yapıda çözülmeler veya kültürel bozulmaya yol açabilir. Alt kültür ve üst kültür arasında yaşanan iletişim sorunu, toplumsal farklılıklar nedeniyle daha farklı boyutlara ulaşır (Castles ve Miller, 2008).

Göçe sebep olan yıkıcı faktörler, genellikle göç yaşantısını daha da karmaşık bir hale getiren travmatik duruma sebebiyet verirler (Ainslie, Tummala-Narra, Harlem, Barbanel, & Ruth, 2013). Mülteciler ve göçmenler ile yapılmış olan araştırmalarda göç süresince yaşanan travmatik olayların, yaşandığı zamanın ve travmanın niteliğinin, sonrasında zihinsel bir bozukluk geliştirme riskini arttırdığı görülmüştür (Carlson, & Rosser-Hogan, 1991; Carswell, Blackburn, & Barker, 2011; Fazel & Stein, 2002; Jaycox vd., 2002). Gönüllü yaşanan göçlerde, eğer göç eden bireyin herhangi bir psikolojik sorunu yoksa, bu sürecin zorunlu göç yaşayanlara göre daha hafif geçtiği görülmüştür. Zorunlu göç yaşayan kişilerde ise göç süreci daha zor olmakta ve daha da travmatik yaşamı içermektedir (Grinberg & Grinberg, 1984; Volkan, 2017a, s.29).

Bu travmanın etkisi ise sadece göç eden nesilde değil, onların çocuklarında ve torunlarında da etkisini göstermektedir. Göç süreci, hem ayrıldığı ülkenin hem de vardığı ülkenin toplumsal, kültürel ve siyasal yaşantılarını etkilemesiyle birlikte, bireysel boyutuyla da göç eden kişileri etkilemektedir.

Göç ve sürgün olayına maruz kalan kişiler, özellikle soydaşlarıyla ve kültür, dil olarak kendilerine yakın hissettikleri kişilerle paylaşımda bulunmak, zaman geçirmek isterler. Bir taraftan kimlik ve kişiliklerini korumaya çalışırlar, ancak diğer taraftan göç ettikleri yerin kültürünü anlamaya çalışmak ile kalmayıp onlar gibi yaşamak, giyinmek, davranmak, konuşmak ve para kazanmak isterler. Onlar gibi yaşamak için yeterli para ve imkânlara sahip olmadıklarında ise saldırganlık ve agresif davranışlarda bulunup, suç davranışı gösterebilirler. Topluma karşı tavır alır ve ahlaki değerlerini kaybedebilirler. Nüfus olarak artmaları sonucunda ise toplum dokusu için tehdit edici unsurlar meydana getirirler. Bunun neticesinde daha fazla dışlanırlar. Söz konusu olan durum bu kişilerin kültürler arası bocalamaları ve çatışmalarını hızlandırır (Balcıoğlu, 2007).

Akhtar (1995), göç sürecini yaşayan kişilerde göç sonrası psikolojik durumunun belirlenmesinde sekiz temel faktör olduğunu vurgulamaktadır. Göç edilen yerde devamlı yaşayıp yaşamayacağı, göç olayının isteğe göre olup olmadığı, memleketinden ayrılma sebebi, memleketini ziyaret edebilme durumunun olup olmadığı, göç sırasındaki yaş, ayrılığa karşı intrapsişik kapasite, göç edilen ülkeye yönelik olan duygu ve düşünceler ve kültürel farklılıklar göç edilen ülkeye uyum sürecini etkilemektedir.

Göç sürecini olumlu ya da olumsuz yönden etkileyen faktörler olduğu ileri sürülmektedir. Göç sürecini kişinin tek başına ya da aile ve akrabalarıyla, arkadaşlar veya bir grup halinde yaşanmış olup olmaması büyük önem arz etmektedir. Eğer kişiler göç sürecini birlikte yaşarlarsa ve bu süreci tolere edebilecek kişilik yapısındalarsa süreç daha az hasarla atlatılmaktadır. Bir diğer faktör ise kendi memleketine geri dönme şansının olup olmadığıdır. Eğer geri dönüş mümkünse, göç eden kişi nihai olarak dönebileceği bir ülkesi olduğunu bilmektedir (Grinberg & Grinberg, 1984).

Göçe zorlanan ve sürgün yaşayan kişilerde durum daha acı vericidir; ülkelerine yönelik değişik duygu durum içinde olabilirler, öfke, kırgınlık ve acı hissedebilirler. Sürgün yaşayan bireylerin geri dönme ihtimalleri daha az ve belirsizlik durumu daha fazladır. Vardıkları yere uyum sağlamaları daha zor olmaktadır. Çünkü onlara göre, yeni yere uyum sağlamaları demek arkada bıraktıkları veya kaybettikleri kişilere ihanet etmek demektir. Bunun tam tersi olduğu durumlar da olmaktadır. Göçe zorlanan kişi kendi ülkesini idealize etmekte ve bitmek bilmeyen bir özlem duymaktadır. Bunun sebebi ise kendi ülkesine yönelik öfkesini ve nefretini vardığı ülkeye yansıtmasıdır. Göç eden kişi anavatanı ve göç ettiği yere karşı değişik duygular hissetmekte ve bunun sonucunda yanılma yaşamaktadırlar (Mirsky, 1991).

Bireylerin göç etme sürecini bireysel veya grup halinde yaşama isteği farklı motivasyonlardan kaynaklanabilir. Bu motivasyonu yöneten hem içsel hem de dışsal faktörler olabilir. Bazen tamamen kişiye özel, yeni yerler görmek ve deneyimlemek amacıyla gerçekleşebilirken, bazen de yaşadığı yer ve ortamdan uzak kalma amacıyla yapılabilmektedir. Bu uzak kalma durumunun sebebi zulümden kaçmak içinse, geride bırakılan yer kötü ve zararlı olarak algılanmakta ve akılda da böyle yer etmektedir. Bunun tersi olarak, göç edilen yer fazlasıyla abartılmaktadır, ancak bu durumda bazı koşullarda tersine dönebilme ihtimalini içermektedir. Bazı durumlarda ise yer değiştirme kararı, yaşadığın ülkenin kendi dinamiklerine göre değişmektedir. Ülkenin ideolojik görüşü, siyasi ve dini durumlar özellikle bazı kişi ve toplumları olumsuz olarak etkilemektedir. Bu sebeple memleketine geri dönüşü mümkün olmayan, toplu olarak sürgüne maruz kalanlar, mülteciler ve sınır dışı edilen gruplar oluşmaktadır (Grinberg, 1984).

Sürgün sürecini yaşayan bireylerin kendi isteğine bağlı göç edenlerden daha farklı durumlarda olduğunu söyleyebiliriz. Göç ve sürgün süreçleri, birbirinden oldukça farklı dinamikleri olan ve beş temel noktada ayrışan olaylardır. İlk olarak göç isteğe bağlı gerçekleşen bir olaydır, sürgün ise bireylerin kendi iradeleri dışında, dış kuvvetler tarafından zorla kendi

yaşadıkları yerden uzaklaştırılma durumudur. İkinci olarak, göç sürecinde bireylerin önden bilgili ve hazırlık yapma şansları bulunmaktadır. Fakat sürgünde böyle bir durum söz konusu değildir. Hazırlanmak için çok kısa bir süre tanınmakta veya hiç süre verilmemektedir. Üçüncü olarak ise, sosyolojik açıdan bakılırsa, sürgün sosyal ve siyasi gelişmelerden kaynaklıdır, göç ise daha çok kişinin bireysel kararına göre gerçekleşmektedir. Buradan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz; sürgün göçe kıyasla daha fazla travmatik olaylar içermektedir. Dördüncüsü ise, sürgün olayı bireylerin ülkelerine geri dönerek duygusal olarak rahatlama imkânını vermemektedir.. Göç edenlerin ise geri dönerek ziyaret, hasret giderme ve *duygusal açıdan yeniden yakıt alma* (Akhtar, 2010) durumu mevcuttur. Beşinci olarak, sürgün yaşayan kişilere sosyopolitik sebeplerden kaynaklı bulundukları yerde insanlar şüphe ile davranabilmektedir. Bu nedenle kendi isteğine göre göç eden kişilerin daha olumlu karşılanma ihtimalleri yüksektir (Akhtar, 1999).

2.3. Ahıska Türkleri

Bu çalışmanın Ahıska Türkleri üzerinde yapılmasının sebebi, 1944 yılındaki sürgünden günümüze kadar devam eden göçler ve buna bağlı olarak yaşanıldığı düşünülen travma ve örselenmenin kuşaklar arası aktarılabilen bir yaşantı olma düşüncesidir.

Ahıska, Gürcistan'ın güneybatısında, Türkiye'nin kuzeydoğusunda bulunan dağlık bir bölgedir (Avşar, 2004). Anadolu ile Kafkasya'yı birbirine bağlayan önemli bir stratejik konuma sahip olan Ahıska bölgesi, tarih boyunca Türk kavimlerine ev sahipliği yapmış ve yine bölgedeki diğer Türk devletlerine komşu olmuştur. Eski kaynaklara göre, milattan önce IV. yüzyılda bu topraklarda Kıpçak ve Bun-Türkleri yaşamaktadır. Tüm bu tarihi kaynaklara baktığımızda Ahıska`nın 2700 yıllık Türk toprakları olduğunu söyleyebiliriz. Ahıska Türklerine "Meskhet Türkleri" de denilmektedir, çünkü bu bölgede Meskhet sıradağları bulunmaktadır (Zeyrek, 2001).

Ahıska Türklerinin kimliği her zaman tartışma konusu olmuştur. Ancak yaşanan idari değişiklikler, istilalar, farklı devlet hâkimiyetleri Türk dilini unutturamamış ve Osmanlı Devletine karşı olan bağlılıklarını kopartamamıştır. Aslında bu durum Ahıska Türklerinin kimliğine yönelik gerçekleri göstermektedir (Badalov, 2014).

Günümüzde Gürcistan sınırları içerisinde yer alan Ahıska bölgesinde yaşayan Türkler, tarihin değişik dönemlerinde göçe zorlanmış ve maruz kalmışlardır (Devrisheva, 2019)

11.Yüzyılda, Selçukluların Anadolu'ya gelmeleriyle birlikte, 1080 yılında Selçuklu ordusu, Bizans'ın desteklediği Gürcistan ordusunu Posof düzlüklerinde mağlup ettikten sonra bu toprakları da Selçuklu-Saltuklu beyliğine bağlanmıştır. 12. Yüzyılda ise Gürcistan ordusu Kıpçak Türklerinin de desteğiyle bazı toprakları Selçuklulardan geri almıştır.

1578 yılında Ahıska Bölgesi, Lala Mustafa Paşa ile Özdemiroğlu Osman Paşanın doğuya yaptıkları fetih seferleriyle birlikte Osmanlı Devleti'ne tekrar bağlanmıştır (Zeyrek, 2011).

Ahıska şehri, 1578 yılından itibaren 250 yıl boyunca Osmanlı Devletinin yönetiminde kalarak ilim ve ticari faaliyetin merkezi olmuştur. Rusların Kafkasya'ya gelmesiyle birlikte Kuzey ve Güney Kafkasya hanlıkları Rusların işgaline uğramıştır. 1828 yılında Osmanlı-Rus savaşı sırasında Kars, Ardahan ile birlikte Ahıska şehri de Rusların hakimiyetine geçmiştir.

14 Eylül 1829 yılında Ruslarla Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Ahıska bölgesi savaş tazminatı yerine Ruslara bırakılmıştır. Kars ve Ardahan olmak üzere diğer topraklar ise Osmanlı Devleti'ne geri verilmiştir (Yahya, 2003; Sürmeli, 2010).

Yıllar süren Türk-Rus çatışması sürecinde Ahıska toprakları birkaç kez el değiştirmiştir. Sonuç olarak 16 Mart 1921 de Türkiye ile Ruslar arasında Moskova Antlaşması imzalanmıştır ve bu antlaşmaya istinaden Türkiye Ahıska topraklarını Ruslara bırakmayı kabul etmiştir.

Böylece Ahıska ve Ahıska Türklerinin acı ve zulümle dolu karanlık devri başlamıştır (Gökdemir, 1998; Sürmeli, 2001; Yılmaz, 2001; Zeyrek, 2001; Zeyrek, 2006).

2.3.1. Ahıska Türklerinin Yaşadığı Sürgün 1944

1921 yılından itibaren Ahıska Sovyetler Birliği Dönemine girmiş bulunmaktaydı. Sovyetler Birliği yılları Ahıska Türkleri için baskı, zulüm, sürgün ve perişanlık döneminden ibaretti. Ahıska ve çevresi, yüz yıldan fazla bir zaman, ardı arkası gelmeyen savaşlara sahne olmuştur. Halkın mal varlığı ellerinden alınarak kolhozlara devredilirken, okur-yazar kesim ya kaçmak zorunda kalmış ya da yeni rejimin kurbanı olmuştur. Özellikle, 1930'lu yıllarda Ahıska'dan yetişen ve komünist rejimin ilk bayraktarlarından biri olan ünlü edip Ömer Faik Numanzade bu dönemde kurşuna dizilmiştir. Diğer yandan, yine bu dönemde Ahıska halkı kültürel baskılara maruz kalmış ve Türkçe isimlerinin Gürcü veya Rus isimleriyle değiştirilmesi talimatı verilmiştir. Bu durum sadece Ahıskalılara özel bir uygulama olmamış, Kafkasya'daki diğer Türk halklarını da içine almıştır. Örneğin Azerbaycan Türkleri, o dönemde sadece Türk olarak anılırken etnik isimleri sonrasında Azerbaycanlı olarak kaydedilmiştir. Sovyetler Birliği içerisinde diğer halklara tanınan etnik statü Ahıska Türklerine verilmemiş ve bu durum onların özerk yönetim sahibi olma ve kültürel birçok haktan mahrum olmasına neden olmuştur. 1930'lu yıllarda, Ahıska Türkleri Azerbaycanlı olarak kategorize edilmiş ve 1939 nüfus sayımında daha önce Türk olarak kaydedilenlerin milliyet adları pasaportlarında Azerbaycanlı olarak değiştirilmiştir.

Birçok insan ailesiyle ya da tek başına kaçarak Türkiye'ye sığınmıştır. Bu aileler Kars, Ağrı, Eleşkirt, Bulanık ve Bursa'ya yerleşmişlerdir. Bu döneme ait çok hazin kaçış hikayeleri bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı başladığında, o zamana kadar askere alınmayan Ahıska Türklerinin çocukları silah altına alınarak Alman cephesine gönderilmiştir. Eli kazma kürek tutan halk, meccanen çalıştırılarak Borcom-Ahıska arasında demiryolu hattı yapılmıştır. Burada çalışanlar, savaş sona erince çocuklarının cepheden bu yolla, trenle geleceğini hayal etseler de

bu hatla gelen ilk trenler; kendilerini vatanlarından alıp Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a sürgüne götürmüştür (Zeyrek, 2015).

1922-1953 yılları arasında altı milyona yakın insan Sovyetler Birliği içerisinde sınır güvenliği veya İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar ile işbirliği tehlikesi gerekçesiyle sürgüne maruz bırakılmıştır. Kafkasya bölgesinde Karaçaylar, Kalmuklar, Çeçenler, İnguşlar, Kırım Tatarları, Almanlar ve Ahıska Türkleri savaş yıllarında sürgün edilmişlerdir. Ancak farklı örneklerden de görüleceği üzere, Alman ordularının hiç girmediği bölgelerdeki halklar da sürgün edilmiştir. Ahıska Türklerinin sürgün gerekçesi diğer topluluklarınkinden farklı olarak Almanlarla işbirliği tehlikesi üzerine değil, Türkiye'ye duydukları bağlılık ve yakınlık üzerine kurulmuştur (Beyoğlu, 2019).

31 Temmuz 1944 tarihinde SSBC Devlet savunma Komitesinin Ahıska Türklerinin sürgünü için aldığı karar 20 Eylül 1944'te onaylanmış ve bu tarihte bölge Sovyet birlikleri tarafından kontrol altına alınmaya başlanmıştır. 14 Kasım gecesinde başlayan harekatla ivedi şekilde hazırlanmaları emredilen halka herhangi yazılı veya sözlü açıklama yapılmamış ve ahali kamyonlarla demiryolu boylarına taşınmıştır. Ahıska Türkleri için 15 Kasım'ın ilk saatlerinden itibaren ağır koşullar altında haftalarca sürecek olan sürgün yolculuğu başlamıştır. Ahıska Türklerinin yanı sıra, 25-26 Kasım 1944 tarihlerinde Acara Özerk Cumhuriyeti'nden Lazlar, Hemşinliler ve Kürtler de sürgün edilmiştir (Trier, Tom 2011).

Bölgenin tarihi halkını teşkil eden insanlar, ata dede yurdunu bırakarak karanlıklar içinde uzun bir ölüm yolculuğuna çıkarılmıştır. Eşya ve hayvan taşımada kullanılan alelade vagonlara doldurulmuşlar, Kafkasya'nın kışında. Lavrentin Beriya, 28 kasım 1944 tarihinde sürgünün tamamlandığına dair Stalin'e gizli bir rapor sunmuştur (Zeyrek, 2001).

Ahıska Türkleri, 15-25 gün arasında süren yolculuk sonrasında Orta Asya ülkelerine, önceden belirlenmiş köylere yerleştirilmişler ve bu sırada pek çok aile parçalanmıştır. İkinci

Dünya Savaşı sona erince cephelerde savaşan 40 bin Ahıskalının yarısı geri dönmemiş ve döndüklerinde yurtlarına girmelerine müsaade edilmemiştir. Birçoğu Orta Asya ülkelerinde ailesini aramaya başlamıştır.

Sürgün edildikleri bölgelerde "özel yerleşim" olarak adlandırılan iskan rejimine tabi tutulan Ahıskalılar, bu uygulamanın terk edildiği 1956 yılına kadar birçok temel haktan mahrum bırakılmışlardır. Özel yerleşim rejimi kapsamında kendileri için belirlenen köylerden ayrılmaları yasaklanmış, buralarda tarım işçisi olarak çalıştırmışlar ve otuz günde bir adreslerinde bulunduklarını beyan etmeleri için imza atmaya zorunlu tutulmuşlardır. Yaklaşık 12 yıl süren bu uygulama neticesinde Ahıska Türkleri farklı bölgelerdeki akrabaları ve aile üyeleriyle bağlantı kuramamışlardır. Özel yerleşim bölgelerinde giyecek, yiyecek, barınma ve sağlık problemlerinin Ahıska Türklerinin varlığına ciddi bir tehdit oluşturduğu bilinmektedir. Öyleki, sürgün sonrası ilk yıllarda ölüm oranları çok yüksek seviyeye ulaşmış ve yeni doğanların sayısı ancak beş yıldan sonra ölenlerin sayısını geçebilmiştir (Tolz ,V. 1991.)

1953 yılında Stalin'in ölümü sonrasında 1956 yılında Hruşçov yönetime gelmiş ve Stalin dönemindeki bazı topluluklara yapılan uygulamaları eleştirmiştir. 1956 yılında toplanan Komünist Parti 20.Kongresi'nde Stalin döneminde sürgün edilen Kuzey Kafkasya topluluklarından Balkarlar, Çeçenler, İnguşlar, Kalmuklar ve Karaçayların rehabilitasyonu gündeme gelmiş ve bu halkların anavatanlarına dönmelerine izin verilmiştir. Diğer yandan Ahıska Türkleri, Kırım Tatarları ve Volga Almanlarından bahsedilmemiş ve yalnızca "özel yerleşim rejimi" kaldırılmıştır (Kreindler, 1986).

Birbirini kaybeden aile fertleri yıllar sonra buluşabilmiş, artık sürgün yerleri yavaş yavaş onların yeni vatanı haline gelmiştir. Ahıska Türkleri bir taraftan da vatana dönmek için müracaatlarına devam etmişlerdir. Ancak, Gürcü otoriteleri istihdam ve yerleşim konusundaki kısıtlılıkları ileri sürerek Ahıska Türklerinin anavatanları Ahıska ve Gürcistan'ın diğer

bölgelerine yerleşimlerine izin vermemiştir. Bunun yerine Ahıska Türklerine Azerbaycan'a göç etme hakkı tanınmıştır. Vatana yakın olmak ve koşullar oluştuğunda Ahıska'ya dönmek düşüncesiyle birçok Ahıskalı 1958 yılında Azerbaycan'a yerleşmiştir. Bu tarihten itibaren Gürcistan'a gelen göç kafileleri de olmuş, fakat çok sert muamelelere karşılaşmışlar ve sınır dışı edilmişlerdir. Sonraki dönemlerde ise, Ahıska Türkleri anavatana yakın olma gayesiyle Kuzey Osetya, Kabardin – Balkar, Karaçay- Çerkez, Stavropol ve Krasnodar gibi bölgelere yerleşmeye başlamışlardır (Khazanov, 1992).

Vatana dönüş mücadelesinde 1960'lı yılların başından itibaren Ahıska Türkleri tarafından örgütlü faaliyetlere girişilmiş, Moskova nezdinde önemli girişimlerde bulunulmuştur. 1968 yılında Yüksek Sovyet Prezidyumu tarafından alınan karar ile Ahıska Türklerinin diğer tüm Sovyet vatandaşları ile aynı haklara sahip olacakları belirtilmiş, ancak anavatanlarına dönüşlerine değinilmeden yaşadıkları ülkelerde durumlarının iyileştirilmesi üzerinde durulmuştur. 1970'li yıllarda Ahıska Türkleri tarafından Sovyet yönetimine karşı farklı protesto yöntemleri gerçekleştirilmiş, hem Moskova hem de Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliğine başvurularda bulunmuş ve anavatanlarına dönmelerine izin verilmemesi halinde Türkiye'ye göçlerine müsaade edilmesi talep edilmiştir (Aydıngün, 2014). Sivil örgütlenmelerde öne çıkan Ahıska Türkleri çeşitli yaptırımlara maruz kalmışlar, Sovyet hükümeti karşıtı olmakla suçlanarak hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Ahıska Türkleri 1962 yılından 1989'a kadar toplamda on kongre düzenlenmişlerdir (Osipov; Swerdlow, 2007).

Gorbaçov dönemiyle birlikte 1985 yılından itibaren Ahıska Türkleri arasında vatana dönme umudu tekrar canlanmıştır. 1989 yılında Fergana'da Ahıska Türkleri ile Özbekler arasında yaşanan gerginlikler büyük bir kıyıma dönüşmüştür. Fergana'da yaşanan gerilimler farklı bölgelere yayılmış ve çatışmalar sonucunda çok sayıda Ahıskalı hayatını kaybetmiş, yaralanmış ve evleri yakılmıştır. Bu olaylar Ahıska Türkleri için ikinci bir sürgün olmuş

yaklaşık 90 bin Ahıska Türkü Özbekistan'ı terk ederek Rusya, Kazakistan, Azerbaycan ve Ukrayna'ya göç etmek zorunda kalmışlardır (Aydıngün, 2014).

Fergana olayları sonrasında, Ahıska Türklerinin taleplerine kayıtsız kalamayan Sovyetler Birliği yönetimi, 23 Eylül 1989'da Moskova 'da ilk resmi toplantılarına izin vermiş , ardından 7 Mart 1991 tarihli kanunla Ahıska Türkleri sürgün edilmiş birçok Kafkas halkının 1956 yılında elde ettiği rehabilite edilme hakkını bu dönemde elde etmiştir. Kanun çerçevesinde Ahıskalıların anavatana dönüşü, maddi kayıplarının telafisi haklarını kazanmış olsalar da 1991'de SSCB'nin çöküşü ile karar uygulanamamıştır (Aydıngün, 2014).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Ahıska Türklerinin anavatan dönüşü çok boyutlu bir hal almış ve mesele uluslararası boyuta taşınmıştır. Bir taraftan 1992'den itibaren Türkiye göçte önemli bir hedef ülke haline gelmiş, diğer yandan Fergana olayları akabinde Rusya'nın Krasnodar ve Rostov bölgelerine yerleştikten sonra uzun süre ikamet izni ve pasaport verilmeyen Ahıska Türklerinin bir kısmı ABD'ye göç etmiştir. 1992 yılında TBMM'nin çıkardığı Ahıska Türklerinin Kabülü ve İskanına Dair Kanun'la 150 civarında Ahıska Türk'ü getirilerek Iğdır'a yerleştirilmiştir. Fakat ekonomik nedenlerle zamanla bir kısmı batıya, Bursa ve Antalya'ya göç etmişlerdir. Bugün Türkiye'de Bursa, İstanbul, Antalya, Denizli, İzmir, Aydın, Çanakkale ve Ankara başta olmak üzere birçok şehirde Ahıska Türk'ü yaşamaktadır. 2019 yılı itibariyle bugüne kadar 40 bin kişi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmuştur.

1992 yılından itibaren Ahıska Türklerinin anavatana dönüş mücadelesi uluslararası platformlara taşınmıştır. Gürcistan'ın bağımsız bir devlet olmasıyla anavatana dönüşte yeni bir dönemece girilmiş ve 1999 yılında Gürcistan, Avrupa Konseyi üyeliğinin şartı olarak Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönüşünü taahhüt etmiş ve böylece mesele Gürcistan için resmi bir zorunluluk haline gelmiştir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 1999 tarihli ve 209 sayılı kararı ile Gürcistan'a Avrupa Konseyi üyeliğinden sonra iki yıl içerisinde geri dönüşe ve

Ahıskalıların vatandaşlığa geçişlerine yönelik yasal düzenlemelerin yapılması, üç yıl içerisinde geri dönüş ve entegrasyon sürecinin başlatılması , son olarak da tüm sürecin on bir yıl içerisinde tamamlanması yükümlülüğü getirilmiştir (Keskin; Tulun; Yılmaz, 2016.)

Geri dönüş yasasının uygulamada getirdiği zorluklar Gürcistan'ın içerde yaşadığı siyasi istikrasızlıklar nedeniyle 2011 yılında tamamlanması öngörülen süreçte beklenen ilerleme kaydedilmemiş; Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüş mücadelesi Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi sonrasında da akamete uğramıştır.

Sonuç olarak 1944 yılında temelsiz iddialarla anavatanları Ahıska Türkleri bugün bulundukları ülkeleri yeni vatanları olarak benimsenmişler ve maruz kaldıkları her türlü haksız muameleye rağmen hayatlarını yeniden inşa etmişlerdir.

2.4. Göç ve Sürgün Travmalarının Kuşaklararası Aktarımı

2.4.1.Travma Kavramı

Tarih boyunca insanların yaşadığı olumlu gelişmelerin yanı sıra olumsuz gelişmeler, savaşlar, doğal afetler ve bunun gibi yıkıcı etkileri olan daha birçok olay gerçekleşmiştir. Varoluşun tabiatı gereği yıkıcılığa, saldırganlığa ve acımasızlığa olan meyli ve bunun yanında ölüm gerçeğinin de olması, travmatik yaşantıyı insanlık tarihi kadar eski kılmıştır. Olumsuz olarak nitelendirdiğimiz istenmeyen olaylar insanlar üzerinde psikolojik travmaya neden olmuştur. Tanım olarak bakıldığında psikolojik travma, ruhsal ve fiziksel olarak insan varlığına farklı şekillerde tesir eden, sarsan, yaralayan çeşitli olaylardır (Öztürk, 2004).

Travmatik yaşantılar, doğrudan ölüm veya ölüm riskinin bulunduğu, ciddi yaralanmanın veya beden bütünlüğüne yönelik bir tehdidin ortaya çıktığı ve kişi tarafından birebir yaşanan ya da gözlemlenen olaylar olarak adlandırılmaktadır (APA, 1994). Psikolojik travma, yaşanılan

olumsuz durumlara ilişkin bireylerde bıraktığı ruhsal izler, etkiler ve yaralanmalar olarak da tanımlanabilir.

Psikolojik travma, kavram olarak ilk kez 19 yy. da Charcot tarafından histeri üzerine çalışmalarına devam ettiği zaman ortaya çıkmıştır. Charcot, histeriye zemin yaratan faktörleri sıraladığında bunların psikolojik zorluklar, hareket felci, unutkanlık, duyu kaybı olduğunu belirtmiştir (Veith, 1977).

Daha sonra Freud, Janet ve Breurer de histeriyle ilgili çalışmalara devam ederek çocuk travmalarına ulaşmışlardır. Çocukluk döneminde yaşanan cinsel travmaların bu bireylerin bilinç düzeyinde bazı değişiklikler yarattığını öne sürmüşlerdir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşına kadar travma konusunda çalışmalar yapılmamış, ancak savaşlar sonrası travmanın yarattığı etkiler kendini göstermiştir. Vietnam Savaşı bittikten sonra travma konusu tekrar gündeme gelerek çalışmalara devam edilmiştir (Herman, 2016).

Savaşa karşı verilen mücadele ve bu hareketler sonucunda psikolojik travma, savaşın sürekli ve devamlı mirası olarak kabul edildi. İlk kez 1980 yılında psikolojik travma sendromu sahici tanı haline geldi. Aynı yıl içinde resmi mental bozukluklar Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı veya Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (DSM)'ye yeni bir kategori olarak "Travma Sonrası Stres Bozukluğu" eklendi. Tam olarak bir yüz yıl boyunca psikolojik travma kavramı keşfedildi, unutuldu ve tekrar tekrar çalışmalarda ele alındı, sonuç olarak tanısal sistematik içinde yerini aldı (Herman, 2016).

Bireylerin yaşadıkları birden fazla travmatik olaylar vardır. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu ise toplumsal travmaların geçişi üzerinedir. Bununla birlikte toplumsal travmaların da kendi aralarında alt gruplara ayrıldığı görülmektedir. İnsan tarafından kontrol edilemeyen doğal afetler; büyük kitleleri etkileyip tarihte izi olan deprem, tsunami, sel, heyelan gibi felaketlerden sonra kişilerin yaşadığı travma sonrası stres belirtileri yeterince

incelenmemiştir. Ancak insan eliyle kontrollü bir şekilde yaratılan savaş, göç, sürgün gibi toplumu etkileyen travmatik sonuçları olan olayların gruplar üzerinde yarattığı etkilerinin incelenmesine daha fazla önem verilmiştir (Öztürk, 2004).

Travmalar, bireylerin yaşamlarındaki düzen üzerinde bozucu bir etkiye sahiptir. Travma, bireylerin dışsal tehlike veya yaşamlarında gördükleri büyük tehdit ile baş edebilme gücündeki hayati dengesizliktir. Bireyleri savunmasız bir hale getirerek travma dış dünyadan gelecek olan tehlikeli durumlara karşı korku ve kaygılarını arttırmaktadır. Travmatik durumlar kişilerin karşılaştıkları olaylarla başa çıkma güçlerini etkileyerek kişilerin korku ve kaygı hislerine kapılmalarına neden olmaktadır (Garland, 2002 ve Öztürk, 2017).

2.4.2. Kuşak Kavramı

Kuşak kavramının tanımına baktığımız zaman, birbirine yakın dönem ve tarihte dünyaya gelen, aynı çağın koşullarını yaşayan, birbirine yakın sorunları ve durumları olan, aynı ekonomik ve sosyal dönemlerden geçen ve benzer şartlara sahip birey grupları olduğunu söyleyebiliriz (www.tdkterim.gov.tr).

Kuşaklar, yetişme stilleri ve yaşadıkları ortamın değişikliklerinden dolayı bazı farklılıklara sahip olabilmektedir. Sahip oldukları bu farklılıklar ise kuşakların, karakteri, iş hayatları, sosyal yaşantılarında ciddi ayrışmalara yol açabilir. Farklı dönem ve yaş gruplarına ait bireylerin aynı ortamı paylaşmasından doğan sorunların büyük bir kısmı kuşaklararası algı, metod, iletişim ve işi çözme farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Kuşakları sadece doğum tarihlerine göre gruplandırmak yeterli ve doğru olmaz. Çünkü kuşakların içerisinde bulunduğu topluluk ve bu topluluğun görüşleri, fikirleri, hissettikleri, deneyimleri gibi olguların da tanımlanması kuşakları gruplandırmak için gereklidir (Zemke, 2013).

Yaklaşık yirmi yılda bir yeni bir kuşak doğar, her yeni kuşağın kendi arasında ortak istekleri, ihtiyaçları, duyumları ve hareketleri belirir. Dolayısıyla kuşakların algılama stilleri de tamamen değişmiş olur (www.capital.com.tr).

Günümüzde kuşak kavramı değişik alanlarda farklı çalışmalara konu olmaktadır. Bazı araştırmalarda kuşakların algısı ve gruplandırılmasının, her kültürde değişkenlik gösterdiği saptanmıştır. Bununla birlikte bazı çalışmalar kuşakların benzer tarih aralığında olmadığını ve özellikler açısından da farklılaştığını göstermektedir.

Kuşaklara ayırarak inceleme yapıldığı zaman, ilk sürgün olayını yaşayan neslin doğum tarihleri sessiz kuşak veya geleneksel görüşü savunanlar olarak adlandırılan 1925 ve 1945 yılları arasına denk gelmektedir. Bazı önemli olayların görüldüğü bu dönemde kişiler ciddi baskılara maruz kalarak daha fazla önlem almaya ve tedbirli davranmaya başlamışlardır. Bu kuşağın bir başka özelliği de risk almaktan kaçınma olarak tespit edilmiş (Lehto, 2006).

İkinci Dünya savaşı ve beraberinde ciddi ekonomik sorunların yaşandığı bir dönemden geçen bu nesil sessiz, uyumlu nesil olarak tanımlanmaktadır.

İkinci nesil olarak bu çalışmada adı geçen neslin doğum tarihleri 1946 ile 1964 yılları arsını kapsayan dönem Bebek patlaması kuşağına denk gelmektedir. Bu nesil nüfusun artış gösterdiği ve tam olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde doğan nesildir. Ekonomik zorlukların azalmaya başladığı ve siyasi, politik ve ekonomik olarak ciddi değişikliklerin yaşandığı bu dönem yeni kuşağın düşünce yapısını da etkilemiştir. Yapı olarak çalışkan, idealist, aldığı kararlarında uyumlu bir nesildir (Akt. Adıgüzel, Batur, Ekşili, 2014).

X kuşağı olarak adlandırılan nesil 1965 ile 1979 yılları arasında dünyaya gelen bireyleri kapsar (Alwin, 2002). Bu kuşağı oluşturan bireyler esnek çalışmayı seven, teknoloji ve bilgiye açık, girişimci, kendine güvenen, hedefe yönelik kişilerdir ve bağımsız hareket ederler (Jianrui, 2011).

Y kuşağı, Lower'e göre doğum tarihleri aralıklarında herhangi bir sınırlandırma söz konusu olmamıştır. Çoğunlukla, 1980 ile 2001 yıllarında doğan bireyler için Y kuşağı kavramı kullanılmaktadır. Hızlı gelişen dijital dünya ile birlikte Y kuşağının belli bir kısmı bilgisayarla çocukluk çağında tanışmasının da katkısıyla her duruma adaptasyonları kolay, birkaç işi aynı anda yapabilen bir nesildir.

2.4.3. Kuşaklararası Travma Geçişi ve Aktarımı

Travmanın kuşaktan kuşağa aktarım problemi hem bilimsel hem de yaşantısal açıdan, travma sayısına bağlı olarak hem bireysel hem de toplumsal olarak günümüz insanın oldukça sık karşılaştığı aktüel bir konudur.

Travmanın kuşaklararası aktarımı konusuna olan ilgi geçen yüz yılın 60'lı yıllarında başladı. Başta Kanada olmak üzere birçok ülkede, psikolojik destek için başvuran çocukların sayısının artması ve özellikle Holokostu yaşayanların çocukları olması klinisyenleri endişeye soktu (Danieli, 1998). Bu çocuklarda değişik psikolojik problemler, çoğunluğu kimlikle ilgili problemler ve aynı zamanda gerçek travmayı yaşamış gibi semptomlar da görülmüştür.

Tanım olarak travmanın nesiller arası aktarımı ilk kez 1979'de H. Barocas ve C. Barocas tarafından kullanılmıştır. Ağır, şiddetli travmalar yaşamış olan kişilerin, travmalarının etkilerini yakın çevrelerine, özellikle aile içinde çocuklarına, doğrudan veya dolaylı olarak aktarmaları olarak tanımlanmaktadır (Krystal, 1968). Öne sürülen hipotez; travmatik yaşantının nesilden nesile aktarılabileceği şeklinde olmuştur. Hayatta kalanların çocukları, birebir anne babalarının yaşadıkları korkunç olaylarla karşılaşmamış ve neyin onlara acı çektirdiğini bilmemelerine rağmen kendi kaygılarını anne babalarının yaşadıkları kaygılarla bağdaştırmış, sanki onların varlığının bir parçası olmuşlardır.

Bu fenomen, travmanın ebeveynlerden çocuklara aktarılması olarak tanımlanmıştır. O zamandan beri, bu konuya duyulan ilgi artmış, çok sayıda ampirik çalışma yapılmış ve

literatürde sadece iki nesil arasında değil, aynı zamanda birkaç nesil arasında da bu tür bir aktarım olasılığını doğrulayan birçok klinik gözlem tarif edilmiştir (Tarabrina; Main, 2013).

Bir nesilden diğerine hem maddi hem de zihinsel unsurlar; gelenekler, aile hikâyeleri ve mitler, ailenin yaşam tarzının özellikleri, davranışları ve aile üyeleri arasındaki ilişkiler şeklinde aktarılır. Bazı durumlar konuşulur duruma gelirken, bazı durumlar ise konuşamayan hale gelir. Freud, psişenin, diğer insanların duygusal tepkilerini tanımasına izin veren bir tür "aygıt"a sahip olduğuna inanıyordu. Aynı yetenek sayesinde, bireyin daha sonra ahlak ve ailedeki törenlerin anlamını zihinsel olarak özümseyebileceği düşünülebilir. Aktarılan zihinsel unsurlar, çocukta çeşitli yaşam durumlarında davranışını belirleyen "zihinsel miras" olarak adlandırılan belirli senaryolarda oluşur: meslek seçimi, ilişki türü, yaşam tarzı bunlara örnek olarak verilebilir (Laplansh, Pontalis, 2005).

Çocuğun kişiliğinin oluşumu, ailenin çerçevesi içinde başlar ve ait olduğu gruba bağlı olarak sırasıyla, bir klanın, ulusun, insanlığın parçası haline gelir. Her aşamada bilgi birikimi ve aktarımı gerçekleştirilir. Doğumda, çocuğa ailenin soyağacında bir yer verilir. Kendisi için özel olarak ayrılmış bir yer olabilir veya bir başkasının yeri olabilir, örneğin vefat etmiş bir büyükbaba, teyze, anne veya başka bir çocuk. O zaman bu çocuğun "yedek" bir çocuk rolünü oynaması veya kendi ebeveynlerinin ebeveyni olması gerekmektedir (Tarabrina; Main, 2013). Lebovici, bu süreci tanımlarken “transgenerational mandate” (nesillerarası görev) kavramını öne sürer, bu bir çocuğa doğumda verilen ve çocuğun doğumdaki konumunu ve ailedeki rolünü belirleyecek olan konumdur (Lebovici, 2007).

Kuşaklararası travma geçişi ve kuşaklararası travma aktarımı çalışmaları, belirli ölçülerde benzerlik taşısalar da birbirine tam olarak idendik değillerdir. Kuşaklararası travma aktarımında aktarılan şeyin ne olduğu ve hangi yollarla aktarılmış, aktarıma göre daha net ve bilimsel teknikler sayesinde ölçülebilir bir türdedir, değişik araştırmaların nicel ya da nitel

değerleri aralarında kıyaslanabilmektedir (Krysinska & Lester, 2006 ; Öztürk, 2003; Putnam, 2003).

Öztürk'e göre kuşaklararası travma geçişi kavramı, hem klinik psikoloji, hem psikotarih hem de psikotravmatoloji alanlarını kapsamaktadır. Travmanın kuşaklararası geçişi konusundaki yeni bir yönelimle yapılandırılmış olan, çocuk yetiştirme tarzlarını geliştirme ve çocukluk çağı travmalarına karşı tedbir alma yöntemlerini de içerisinde bulunduran çok eksenli bir oluşumdur. Kuşaklararası travma geçişi, insanlık tarihinde aynı çocuk yetiştirme stillerini benimseyen, sahiplenen ve savunan ebeveynlerin özellikle annelerin kuşaklararası süreçte kendi annesinin, kendisinin ve kendi çocuğunun özellikle kızının yaşadığı travmatik yaşantıların yakın oranlarda olduğu ve benzer travmatizasyon ve reviktimizasyon tecrübelerinin olduğu hipotezi ile fonksiyon görmekte ya da işlemektedir. Kuşaklararası süreçte her ne kadar çocuk yetiştirme stilleri şiddet odağından empati odağına doğru kaysa da bu kayma hızının oldukça yavaş olması, kuşaklararası travma geçişi hipotezini doğrular nitelikte olmaktadır. Bu nedenle de ister üç kuşak ister dört kuşak olsun bütün nesillerde zaman aşımlarına rağmen benzer oranda travmatik yaşantılar görülebilmektedir. Çünkü sahip olunan ya da savunulan ve kendi çocuğuna uygulanan şiddet odaklı ve primitif bir çocuk yetiştirme stilinden kuşaklararası bir süreçte daha empatik ve daha üst düzey çocuk yetiştirme stiline geçebilmek ancak yüzyılları aşan zaman dilimlerinde gerçekleşebilmektedir.

Öztürk, göç olgusunun temel motivasyonunun bir genç ya da yetişkinin hem kendi ailesinin hem de kendi toplumunun uyguladığı patolojik, ilkel ve yanlış çocuk yetiştirme stillerinden bir kaçma çabası olduğunu net bir şekilde ifade etmektedir.

Sistemik yönün temsilcileri olan Boszormenyi-Nagy ve Stierlin "aile delegasyonu" hakkında görüşlerini öne sürerken, ebeveynlerin çocuklarına bir hatayı düzeltme, acıyı hafifletme, kaygıyı giderme görevleri şeklinde bilinçsiz roller ve görevler atadıklarını belirtirler. Bu

görevler her zaman patolojik sonuçlar doğurmayabilir, ancak çok zor olabilirler, çocuğun yeteneklerine ve ihtiyaçlarına karşı ağır kalabilirler. Ayrıca, aktarım sürecini anlamaya yardımcı olan nesiller arası ilişkilerde bir dizi fenomeni de tanımlarlar. Her şeyden önce, kişinin anne-babasına ve atalarına olan sadakati, nesiller arasında güçlü bir bağ ve birincil, temel güveni oluşturur. Nesiller arasında kaydedilen borçlar olur ve bunlar "aile hesapları" olarak adlandırılır. Gelecek nesil bir önceki nesle karşı borçludur ve bu borcun çocuklarına ödenmesi nesiller arası aktarım ile yukarıdan aşağı doğru olur. Nesiller boyu borçlar ve adaletsizlikler birikir, ailenin yeni bir üyesi doğduğu zaman ağır bir mirasın yükü altında kalır (Tarabrina; Main, 2013).

Kaes, belleğin bireysel ve kolektif rolüne dikkat çeker, bunun sayesinde kuşakların tarihi vardır ve kuşaklar arası aktarım mümkündür. Dolayısıyla aktarım, nesilleri birbirine bağlayan tarihsel temeldir (Kaes, 2009).

Öztürk'e göre göç eden binlerce kişiden bazıları hem kendi hem insanlık tarihi hem de çocuk yetiştirme stillerinin gelişimi adına oldukça büyük adımlar atmaktadırlar. Büyük göçler sonrasında ortaya çıkan kültürel kopma, ileriye yönelik adım atmak isteyen ailelerin önünü açar ve yeni bir toplumda yeni bir insan ve aile tipinin oluşturulması gerçekleştirebilir (DeMause,1997; Öztürk, 2016).

Alman askerlerinin torunları genellikle utanç ve suçluluktan, ebeveynlerine olan mesafeden bahsederler, çünkü ebeveynlerinin kendileriyle tarihte ki bu dönemi ve bu süreçteki kendi rollerini, ülkeleriyle özdeşleşme eksikliğini, onu sevme ihtiyacını, zarar ziyanın ve olanları inkar etmenin komik doğası hakkında konuşmadıklarını bildirilmektedir (Sikhrovski, 1997; www.tolerance.ru).

Etnolojide, sosyal hafıza, bir ulusun geçmişi, çok uluslu bir devlete katılma ile ilgili olaylar, diğer halklarla ilişkileri hakkında popüler "(halk) fikirlerin bir kompleksi olarak kabul

edilir. Aynı zamanda, kolektif ve bireysel (aile) hafızayı ayırmak gerekmektedir. Ailenin tarihsel hafızası, " kişinin geçmişteki köklerine ve ailesine dair bir fikirdir".

Aile geçmişiyle ilgili fikirlerin oluşumunu etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır.

Birinci faktör, söylemlerin etkileşimidir. Söylemlerden birincisi, tarih bilimi ve fikir gazeteciliğinin ürünü olmasıdır. 'Büyük Tarih' söylemi, ailenin geçmişini anlamlandırmada çok önemli bir rol oynar. Örneğin, "kolektifleştirme" konusu, "Stalin'in suçlarının tarihini" ortaya çıkaran basılı makalelerin yayınlanmasından sonra özellikle popüler hale gelmiştir.

Diğer bir söylem ise aile hikayeleridir. Aile hikayelerinin yapısı, ailenin, klanın hayatındaki önemli olayların tanımından oluşur; bunlar olayların duygusal değerlendirmesi ve aile geçmişine yönelik meta-tutumlardır. Bu meta-tutumlar, ailenin, geçmişi hakkında çocuklarıyla konuşma isteğinin olması sayesinde aktarılır veya çocuğun kendi inisiyatifine bağlı olarak aile geçmişiyle ilgili soru sormasıyla.

Ailenin tarihsel belleğini etkileyen ikinci faktör, felaket boyutunda olan tarihsel olaylardır (savaşlar, büyük insan kitlelerinin göçü, devlet baskısı vb.). Örneğin, Kafkas halklarına yönelik tarihte eşi benzeri görülmemiş bir kitlesel baskı ve soykırım konusu, olayla ilgili yayınların çıkmasıyla büyük bir önem kazanır ve aile tarihlerinin tarihi üzerinden anlaşılmasına katkıda bulunur. Ancak bu tarihsel olaylar, aile tarihinde de bir kopmaya neden olabilir. Bireyin ataları ya ölüyor ya da aile hikâyelerini çocuklarına anlatmadan uzun süreliğine ortadan kaybolabilir (Ivanets, 2002).

Aile hikayelerinin kuşaklar arası aktarımında kuşkusuz önemli bir rol oynayan aile kimliği konusudur. Birçok araştırmacı için birey biyolojik ve psikolojik bir bütündür. Schutzenberger, buna psikososyal oluşumu da ekler. Psikososyal tepkiler hem bireysel psikoloji hem de aile sisteminin kuralları tarafından belirlenir (Zinker, 2000). Aile sisteminde, bir aile üyesinin zihinsel işlevleri, diğer aile üyesinin zihinsel işlevlerini belirler; sürekli karşılıklı

düzenleme vardır ve aile sisteminin işleyişine ilişkin kurallar hem açık hem de örtüktür, ancak çoğunlukla örtüktür. Çoğu zaman aile üyeleri bunun farkında olmuştur. “Bizim ailemizde bu böyledir” cümlesi - yani, temel kurallar sanki kendi başlarına vardır ve açıklama getirilmesine gerek duyulmamaktadır.

Aile efsanesi (ailenin bilinçdışı), nesiller boyu aile birliğini korumak için kullanılan psikolojik savunma mekanizmalarına dayanan sosyo-psikolojik bir olgudur. Aile miti aynı zamanda patolojik bir aile mirasına da aittir - büyükanne ve büyükbabaların neslinden torunların nesline doğru duygusal ve davranışsal tepki kalıplarının oluşumu, aktarımı ve sabitlenmesi bunlara örnek verilebilir (Shuttsenberger, 2001).

Aile öyküsü (sır), duygusal olarak yüklü bir sorundur, aile içinde tekrar eden çatışmalar ise bunun etrafında döner (Eydemiller, 1989). Ebeveynler çocuklarına çözemedikleri veya çözmek istemedikleri çatışmaların izlerini aktarırlar. V. De Golzhak, bu tür çatışmaları sosyopsişik düğüm olarak adlandırır. Sosyopsişik düğümlerin aktarımının en karakteristik belirtisi, kişinin aile tarihindeki yerini bulmanın zorluğundan kaynaklanmaktadır (Golzhak, 2003).

Çeşitli türlerde ve şiddetlerde travma yaşamış kişiler, geniş bir psikopatoloji yelpazesi sergilerler, ancak her zaman belirli bir zihinsel bozukluk için tanı kriterlerine uymazlar. Travmanın doğası, deneyimlerin ve semptomların özgüllüğünü belirler. Böylece sürgün, soykırım gibi büyük travma yaşayan insanlar, kendilerini güçsüz, çaresiz, aşağılanmış, büyük bir kayıp duygusu içinde, dünyanın ve kendi kimliklerinin yıkılmış olduğunu hissederler.

Hayatta kalanların ilk neslinde “hayatta kalma sendromu” gözlemlenir, yani duygusal yaşam kalitesinde, kişilerarası ilişkilerde, aile ve ebeveyn işleyişinde belirli bir tür değişiklik. Suçluluk duygusu deneyimi - "hayatta kalma suçluluğu" ile karakteristiktir (Krystal, 1978). Bu nedenle, nesiller üzerinde olumsuz etki yaratan sadece travma deneyimine sahip olan önceki

neslin temsilcisi değil, aynı zamanda zihinsel yorumlamanın derecesi, çocuğa iletilen mesajların kalitesi ve miktarıdır. Ebeveynlerin yaşadıklarıyla ilgili sessiz kalmaları, çocuklar için bir endişe kaynağıdır. Ailesinde neler olup bittiğini bilmeyen ve açıklama yapılmayan çocuklar diğerlerinden daha fazla semptom göstermektedirler (Rousseau, 1998).

Yukarıda yazılanların sonucunda, metaforik olarak şunu söyleyebiliriz; süt ile beslemenin fiziksel beslenme olması gibi, nesiller arası aktarımın da zihinsel bir beslenme türü olmasıdır. Ama bazen yapılanma, beslenme iletimi patolojik olanla, tedavi edilmeyen travmanın iletimiyle karışır. Ebeveynler bunun ne kadar farkında olursa, aktardıklarına o kadar fazla yeni besin değeri sağlayabilirler (Houzel, 2010).

3.GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu çalışmada Ahıska Türklerinin Yaşadığı Göçün Sebep Olduğu Travma ve Etkilerinin Kuşaklararası Aktarımı: Şiddete Yönelik Tutum, Temel Empati Yeteneği ve Travma Sonrası Bilişlerin Değerlendirilmesi nicel araştırma yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Araştırmanın evrenini yetişkin bireyler oluşturmaktadır.

Araştırmanın örnekleri, 1944 yılında Kafkasya'dan Orta Asya'nın Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan ülkelerine sürgün edilen, 1989 yılında ise Özbekistan'nın Fergana şehrinde yaşanan katliam sonucu Azerbaycan ve Rusya'ya zorunlu göç eden, 1991 yılından sonra Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte anavatanı olarak kabul ettikleri Türkiye'ye taşınan Ahıska Türkleri oluşturmaktadır. 1944 yılında sürgün edilen ilk kuşak ile birlikte toplam 3 kuşak olacak şeklinde çalışmaya katılım sağlanmıştır.

İlk sürgün zamanı 1944 yılında yaşı en az 4 olan bireyler araştırmaya alınarak 2.nesil ve 3.nesillerle birlikte toplam 218 kişi üzerinden yürütülmüştür. Yapılan çalışmada 80-93 yaş aralığında 1. nesil 52 katılımcı, 30-70 yaş 2. nesil 74 katılımcı ve 16-47 yaş aralığında 3. nesil 92 katılımcı yer almıştır. 1. nesil katılımcıların 31'i kadın ve 21'i erkektir. 2. nesil katılımcıların 34'ü kadın ve 40'ı erkektir. 3. nesil katılımcıların 46'sı kadın ve 46'sı erkektir.

3.2. Araştırmanın Hipotezi

H_1: Bir kez zorunlu göçe maruz kalan nesillerle birden fazla zorunlu göçe maruz kalan nesiller arasında Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Temel Empati Ölçeği puanları arasında anlamlı bir fark olacaktır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri Demografik Bilgi Formu, Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin toplanması sırasında görüşmeler Türkiye ve Kazakistan'da yaşayan katılımcılardan yüz yüze, Rusya, Kırgızistan, Amerika ve Fransa'da yaşayan katılımcılardan COVID-19 pandemisi nedeni ile çevrimiçi video konferans kullanılarak yapılmıştır.

3.3.1. Demografik Bilgi Formu

Bu araştırmada, 1944 yılında Ahıska Sürgününü yaşamış ilk nesil, 2.nesil ve 3.nesil olan, bir ve birden fazla zorunlu göç yaşayan katılımcılara sosyo-demografik özelliklerini belirlemek amacıyla bilgi formu kullanıldı. (EK-1)

3.3.2. Şiddete Yönelik Tutumun Değerlendirilmesi

Değişkenlerin arasındaki ilişki düzeylerini belirlemek için "Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği" kullanıldı. Ölçek 'hiç katılmıyorum' , 'katılmıyorum', 'kararsızım', 'katılıyorum^, 'tamamen katılıyorum' seçenekleri içeren ve 10 maddeden oluşmaktadır. Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması H. Çetin tarafından yapılmıştır (kaynak ekle) ölçekten alınabilecek en yüksek puan 50, en düşük puan ise 10'dur. (EK-2)

3.3.3. Empati Düzeyinin Değerlendirilmesi

Empati düzeylerinin değerlendirilmesinde 'Temel Empati Ölçeği' kullanıldı. 9 maddesi bilişsel empatiyi ölçen, 11 maddesi duygusal empatiyi ölçen, Likert tipi beşli derecelendirmeli (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3= Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum, 4= Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılmıyorum) 20 maddeden oluşur. Bilişsel empati 3, 6, 9, 10, 12, 14, 16, 19 ve 20 maddeler ile; duygusal empati ise 1, 2, 4, 5, 7, 8, 11, 13, 15, 17, 18.

Maddeler aracılığıyla değerlendirilmiştir. Bilişsel empati alt boyutu için en düşük puan 9, en yüksek puan 45'tir; Duygusal empati alt boyutu için ise en düşük puan 11,en yüksek puan 55'tir (Jolliffe ve Farrington, 2006). Türkiye'de geçerlik ve güvenirlik çalışması Ç.Topçu ve ark., tarafından yapılmıştır (Topçu; Baker; Aydın, 2010). (EK-3)

3.3.4. Travma Sonrası Bilişlerin Değerlendirilmesi

Bilişlerin değerlendirmesinde 'Travma Sonrası Bilişler Ölçeği' kullanıldı. TSBÖ 36 maddeden oluşan bir öz-bildirim aracıdır. Her bir madde 1 ile 7 arasında değişen 7'li likert üzerinden puanlanmaktadır. Ölçeğin toplam 33 ölçek maddesini içeren, 'Kişinin kendisiyle ilgili olumsuz bilişleri', 'Dünyayla ilgili olumsuz bilişler' ve 'Kendini suçlama' olmak üzere 3 alt ölçeği bulunmaktadır. Puanlama bu maddelere göre yapılmıştır. Geçerlik ve güvenirlik çalışması Yetkiner D. Y. tarafından yapılmıştır (Yetkiner, 2010). (EK-4)

Bu ölçeklerin yanında katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu imzalatılmıştır (EK-5).

Sürgünü yaşayan bireylerin sayısının az olması sebebiyle daha fazla kişiye ulaşabilmek için çalışma kartopu örnekler seçimiyle yapılmıştır. Araştırmaya katılanların toplam sayısı 218 kişidir, ülkelere göre dağılımı ise aşağıda ki gibidir:

Kazakistan'da yaşayan toplam 135 kişi,

Türkiye'de yaşayan toplam 72 kişi,

Rusya'da yaşayan toplam 4 kişi,

Azerbaycan'da yaşayan toplam 4 kişi,

Amerika'da yaşayan 1 kişi,

Fransa'da yaşayan 1 kişiye,

Kırgızistan'da yaşayan 1 kişi.

3.4. İstatistiksel Yöntem

Çalışmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 22 İstatistik Paket Programı ile %95'lik güven aralığında, anlamlılık $p<0,05$ düzeyinde değerlendirildi. Normal dağılıma uygunluk One Sample Kolmogrov Smirnov ve Spiro Wilk testleri ile değerlendirildi. Normal dağılım gösteren verilere Bağımsız Örnek t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), LSD (Post Hoc) çoklu karşılaştırma analizi; normal dağılım göstermeyen verilere ise Mann-Whitney U Testi, Kruskal-Wallis Testi, Bonferroni (Post Hoc) düzeltmesi uygulandı. Bonferroni düzeltmesinde anlamlılık düzeyi 0,05/(grup sayısı) olarak kabul edildi. Korelasyon katsayısına (r) göre r=0- 0,2 çok zayıf; r= 0,2- 0,4 zayıf; r=0,4- 0,6 orta; r= 0,6 -0,8 kuvvetli; r=> 0,8 çok kuvvetli derecede değişkenler arasında ilişki olarak alındı.

4. BULGULAR

Yapılan çalışmada 80-93 yaş aralığında ($\overline{x}$=87,52±4,30) 1. nesil 52 katılımcı, 30-70 yaş aralığında ($\overline{x}$=56,42±8,66) 2. nesil 74 katılımcı ve 16-47 yaş aralığında ($\overline{x}$=27,92±5,84) 3. nesil 92 katılımcı yer almıştır.

1. nesil katılımcıların 31'i (%59,6) kadın ve 21'i (%40,4) erkektir. İlkokul/ortaokul mezunu 46 kişi (%88,5), lise mezunu 1 kişi (%1,9) ve üniversite/yüksekokul mezunu 5 kişi (%9,6) vardır. Evli olan 13 kişi (%25,0) varken bekar olan 1 kişi (%1,9) ve eş kaybı yaşayan 38 kişi (%73,1) bulunmaktadır. Katılımcılardan 50'si (%96,2) yaşadığı göç sırasında bekarken 2 kişi medeni durumunu belirtmemiştir. Türkiye'de yaşayan 14 kişi (%26,9), Kazakistan'da yaşayan 34 kişi (%65,4) ve Azerbaycan'da yaşayan 4 kişi (%7,7) vardır. Sürgün edildiği ülke Kazakistan olan 37 kişi (%71,2), Özbekistan olan 13 kişi (%25,0) ve Azerbaycan olan 2 kişi (%3,8) bulunmaktadır. Bir göç yaşayan 22 kişi (%42,3) ve birden fazla göç yaşayan 30 kişi (%57,7) vardır. Bedensel rahatsızlığı olan 4 kişiye (%7,7) karşın 48 kişinin (%92,3) bedensel rahatsızlığı yoktur. Psikolojik rahatsızlığı olan 2 kişi (%3,8) varken 49 kişinin (%94,2) psikolojik rahatsızlığı bulunmamaktadır. Suç işleme olan 1 kişinin (%1,9) yanında suç işeme eğilimi olmayan 51 kişi (%98,1) vardır. Başka ülkede yaşama isteği olan 12 kişi (%23,1) ve isteği olmayan 40 kişi (%76,9) bulunmaktadır. İşlediği suçtan cezası alan 3 kişi (%5,8) varken cezası olmayan 49 kişi (%94,2) vardır. Katılımcılardan 5'i (%9,6) başka ülkede yaşamak için girişimde bulunurken 47'si (%90,4) girişimde bulunmamıştır. Katılımcılar içinde 17 kişi (%32,7) yaşadığı ülkeye uyumda sorun yaşamışken 35'i (%67,3) uyum sorunu yaşamamıştır.

2. nesil katılımcıların 34'ü (%45,9) kadın ve 40'ı (%54,1) erkektir. İlkokul/ortaokul mezunu 9 kişi (%12,2), lise mezunu 37 kişi (%50,0) ve üniversite/yüksekokul mezunu 28 kişi (%37,8) vardır. Evli olan 62 kişi (%83,8) varken bekar olan 4 kişi (%5,4), boşanmış olan 3 kişi (%4,1) ve eş kaybı yaşayan 5 kişi (%6,8) bulunmaktadır. Katılımcılardan 4'ü (%5,4) yaşadığı göç sırasında bekarken 70 kişi medeni durumunu belirtmemiştir. Türkiye'de yaşayan 18 kişi

(%24,3), Kazakistan'da yaşayan 53 kişi (%71,6), Rusya'da yaşayan 2 kişi (%2,7) ve Amerika'da yaşayan 1 kişi (%1,4) vardır. Sürgün edildiği ülke Kazakistan olan 65 kişi (%87,8), Özbekistan olan 7 kişi (%9,5), Azerbaycan olan 1 kişi (%1,4) ve Türkiye olan 1 kişi (%1,4) bulunmaktadır. Bir göç yaşayan 23 kişi (%31,1) ve birden fazla göç yaşayan 51 kişi (%68,9) vardır. Katılımcıların tamamının bedensel rahatsızlığı yoktur. Psikolojik rahatsızlığı olan 4 kişi (%5,4) varken 70 kişinin (%94,6) psikolojik rahatsızlığı bulunmamaktadır. Suç işleme olan 1 kişinin (%1,4) yanında suç işeme eğilimi olmayan 73 kişi (%98,6) vardır. Başka ülkede yaşama isteği olan 27 kişi (%36,5) ve isteği olmayan 47 kişi (%63,5) bulunmaktadır. İşlediği suçtan cezası alan 7 kişi (%9,5) varken cezası olmayan 67 kişi (%90,5) vardır. Katılımcılardan 20'si (%27,0) başka ülkede yaşamak için girişimde bulunurken 54'ü (%73,0) girişimde bulunmamıştır. Katılımcılar içinde 11 kişi (%14,9) yaşadığı ülkeye uyumda sorun yaşamışken 63'ü (%85,1) uyum sorunu yaşamamıştır.

3. nesil katılımcıların 46'sı (%50,0) kadın ve 46'sı (%50,0) erkektir. İlkokul/ortaokul mezunu 6 kişi (%6,5), lise mezunu 31 kişi (%33,7) ve üniversite/yüksekokul mezunu 55 kişi (%59,8) vardır. Evli olan 41 kişi (%44,6) varken bekar olan 45 kişi (%48,9), boşanmış olan 5 kişi (%5,41) ve eş kaybı yaşayan 1 kişi (%1,1) bulunmaktadır. Katılımcılardan hiçbiri göç sırasındaki medeni durumunu belirtmemiştir. Türkiye'de yaşayan 40 kişi (%43,5), Kazakistan'da yaşayan 48 kişi (%52,2), Rusya'da yaşayan 2 kişi (%2,2), Kırgızistan'da yaşayan 1 kişi (%1,1) ve Fransa'da yaşayan 1 kişi (%1,1) vardır. Sürgün edildiği ülke Kazakistan olan 82 kişi (%89,1), Özbekistan olan 6 kişi (%6,5), Azerbaycan olan 1 kişi (%1,1) ve Rusya olan 3 kişi (%3,3) bulunmaktadır. Bir göç yaşayan 52 kişi (%56,5) ve birden fazla göç yaşayan 40 kişi (%43,5) vardır. Katılımcıların tamamının bedensel rahatsızlığı yoktur. Psikolojik rahatsızlığı olan 5 kişi (%5,4) varken 87 kişinin (%94,6) psikolojik rahatsızlığı bulunmamaktadır. Suç işleme olan 1 kişinin (%1,1) yanında suç işeme eğilimi olmayan 91 kişi (%98,9) vardır. Başka ülkede yaşama isteği olan 21 kişi (%22,8) ve isteği olmayan 70 kişi

(%76,1) bulunmaktadır. İşlediği suçtan cezası alan 12 kişi (%13,0) varken cezası olmayan 80 kişi (%87,0) vardır. Katılımcılardan 8'i (%8,7) başka ülkede yaşamak için girişimde bulunurken 84'ü (%91,3) girişimde bulunmamıştır. Katılımcılar içinde 27 kişi (%29,3) yaşadığı ülkeye uyumda sorun yaşamışken 65'i (%70,7) uyum sorunu yaşamamıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Araştırma Gruplarına Demografik Özellikler Dağılımları

Değişken	Kategori	1. Nesil		2. Nesil		3. Nesil	
		N	%	n	%	n	%
Cinsiyet	Kadın	31	59,6	34	45,9	46	50,0
	Erkek	21	40,4	40	54,1	46	50,0
Eğitim durumu	İlkokul/ortaokul	46	88,5	9	12,2	6	6,5
	Lise	1	1,9	37	50,0	31	33,7
	Üniversite/yüksekokul	5	9,6	28	37,8	55	59,8
Medeni durum	Evli	13	25,0	62	83,8	41	44,6
	Bekar	1	1,9	4	5,4	45	48,9
	Boşanmış	-	-	3	4,1	5	5,4
	Eş kaybı	38	73,1	5	6,8	1	1,1
Göç sırası medeni durum	Evli	-	-	-	-	-	-
	Bekar	50	96,2	4	5,4	-	-
Yaşadığı ülke	Türkiye	14	26,9	18	24,3	40	43,5
	Kazakistan	34	65,4	53	71,6	48	52,2
	Azerbaycan	4	7,7	-	-	-	-
	Rusya	-	-	2	2,7	2	2,2
	Amerika	-	-	1	1,4	-	-
	Kırgızistan	-	-	-	-	1	1,1
	Fransa	-	-	-	-	1	1,1
Sürgün edilen ülke	Kazakistan	37	71,2	65	87,8	82	89,1
	Özbekistan	13	25,0	7	9,5	6	6,5
	Azerbaycan	2	3,8	1	1,4	1	1,1
	Türkiye	-	-	1	1,4	-	-
	Rusya	-	-	-	-	3	3,3
Göç sayısı	Bir göç	22	42,3	23	31,1	52	56,5
	Birden fazla göç	30	57,7	51	68,9	40	43,5
Bedensel rahatsızlık	Evet	4	7,7	-	-	-	-
	Hayır	48	92,3	74	100,0	92	100,0
Psikolojik rahatsızlık	Evet	2	3,8	4	5,4	5	5,4
	Hayır	49	94,2	70	94,6	87	94,6
Suç işleme eğilimi	Evet	1	1,9	1	1,4	1	1,1
	Hayır	51	98,1	73	98,6	91	98,9
Başka ülkede yaşama isteği	Evet	12	23,1	27	36,5	21	22,8
	Hayır	40	76,9	47	63,5	70	76,1

Suç cezası	Evet	3	5,8	7	9,5	12	13,0
	Hayır	49	94,2	67	90,5	80	87,0
Başka ülkede yaşama girişimi	Evet	5	9,6	20	27,0	8	8,7
	Hayır	47	90,4	54	73,0	84	91,3
Uyum sorunu	Evet	17	32,7	11	14,9	27	29,3
	Hayır	35	67,3	63	85,1	65	70,7

Tablo 2'de görüldüğü üzere, Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği, Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puanı için en küçük-en büyük değerler, ortalama ve standart sapma gibi merkezi dağılım bilgileri verilmiştir. Ölçek toplam puanları için çarpıklık-basıklık değerlerinin incelenmesi sonucunda ölçek toplam puanları için normal dağılım varsayımının karşılandığı görülmüştür. İlgili sonuca göre parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir.

Tablo 2: Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puanları için Betimleyici İstatistik

Ölçekler	$\bar{x}$	ss	Min.	Max.	Çarpıklık		Basıklık	
					İstatistik	Standart hata	İstatistik	Standart hata
Şiddete Yönelik Tutum	33	81	60,95	8,83	-0,10	0,16	-0,27	0,33
Temel Empati	50	91	70,80	7,64	0,33	0,16	-0,10	0,33
Bilişsel empati	21	43	33,16	4,42	-0,23	0,16	-0,05	0,33
Duygusal empati	25	50	37,64	4,98	0,45	0,16	-0,36	0,33
Travma Sonrası Bilişler	46	113	77,26	12,69	0,39	0,16	-0,20	0,33
Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	34	72	50,82	7,15	0,58	0,16	0,23	0,33
Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	11	46	26,44	8,62	0,48	0,16	-0,89	0,33

Göç sayısına göre katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puan ortalamaları arası farklılık Bağımsız Örnek *t*-Testi ile incelenmiştir. Göç sayısına göre, bir göç yaşayan ve birden fazla göç yaşayan

katılımcıların Temel Empati Ölçeği ($t_{(216)}$=-2,185; p<0,05), Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ($t_{(216)}$=-3,562; p<0,001) ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler ($t_{(216)}$=-4,241; p<0,001) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Tablo geneli incelendiğinde, birden fazla göç yaşayan katılımcıların temel empati, travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puan ortalamalarının anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 3:Göç Sayısına Göre Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Şiddete Yönelik Tutum	Bir göç	97	61,12	9,32	0,253	216	0,800
	Birden fazla göç	121	60,82	8,46			
Temel Empati	Bir göç	97	69,55	6,63	-2,185	216	**0,030**
	Birden fazla göç	121	71,80	8,25			
Bilişsel empati	Bir göç	97	32,51	3,86	-1,973	216	**0,050**
	Birden fazla göç	121	33,69	4,77			
Duygusal empati	Bir göç	97	37,04	4,44	-1,589	216	0,114
	Birden fazla göç	121	38,12	5,34			
Travma Sonrası Bilişler	Bir göç	97	73,93	11,82	-3,562	216	**0,000**
	Birden fazla göç	121	79,93	12,77			
Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	Bir göç	97	50,15	6,84	-1,234	216	0,218
	Birden fazla göç	121	51,36	7,37			
Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	Bir göç	97	23,77	7,35	-4,241	216	**0,000**
	Birden fazla göç	121	28,57	8,99			

Bir göç yaşamış nesiller arası Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puan ortalamaları arası farklılık Tek Yönlü Varyans

Analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Bir göç yaşamış katılımcılar için nesil kategorilerine göre Temel Empati Ölçeği ($F_{(2,94)}$=4,994; p<0,01) ve duygusal empati ($F_{(2,94)}$=3,292; p<0,05) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan LSD (Post Hoc) çoklu karşılaştırma analizi sonucunda, temel farklılığın 3. nesil katılımcılarından kaynaklandığı belirlenmiştir. Tablo geneli incelendiğinde, bir göç yaşamış 1. nesil katılımcıların temel empati ve duygusal empati puan ortalamalarının diğer nesillere göre daha düşük; bir göç yaşamış 3. nesil katılımcıların temel empati ve duygusal empati puan ortalamalarının diğer nesillere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 4:Bir Göç Yaşamış Nesiller Arası Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p
Şiddete Yönelik Tutum	1. nesil	22	63,59	7,03	2,215	2	0,115
	2. nesil	23	62,87	8,11		94	
	3. nesil	52	59,31	10,37			
Temel Empati	1. nesil	22	67,14	5,53	4,994	2	**0,009**
	2. nesil	23	67,57	6,29		94	
	3. nesil	52	71,44	6,71			
Bilişsel empati	1. nesil	22	31,59	3,89	2,904	2	**0,060**
	2. nesil	23	31,43	4,00		94	
	3. nesil	52	33,37	3,65			
Duygusal empati	1. nesil	22	35,55	4,39	3,292	2	**0,042**
	2. nesil	23	36,13	3,73		94	
	3. nesil	52	38,08	4,56			
Travma Sonrası Bilişler	1. nesil	22	72,32	13,74	0,260	2	0,772
	2. nesil	23	74,43	11,65		94	

	3. nesil	52	74,38	11,18			
Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	1. nesil	22	50,27	7,40	0,361	2	0,698
	2. nesil	23	51,13	7,59		94	
	3. nesil	52	49,67	6,33			
Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	1. nesil	22	22,05	7,34	1,080	2	0,344
	2. nesil	23	23,30	6,90		94	
	3. nesil	52	24,71	7,53			

Birden fazla göç yaşamış nesiller arası Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puan ortalamaları arası farklılık Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Birden fazla göç yaşamış katılımcılar için nesil kategorilerine göre Temel Empati Ölçeği ($F_{(2,118)}$=3,679; p<0,05) ve duygusal empati ($F_{(2,118)}$=4,526; p<0,05) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan LSD (Post Hoc) çoklu karşılaştırma analizi sonucunda, temel farklılığın 1. nesil katılımcılarından kaynaklandığı belirlenmiştir. Tablo geneli incelendiğinde, birden fazla göç yaşamış 1. nesil katılımcıların temel empati ve duygusal empati puan ortalamalarının diğer nesillere göre daha yüksek; birden fazla göç yaşamış 2. nesil katılımcıların temel empati ve duygusal empati puan ortalamalarının diğer nesillere göre daha düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 5:Birden Fazla Göç Yaşamış Nesiller Arası Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Ölçekler	**Gruplar**	**n**	**$\bar{x}$**	**ss**	**F**	**sd**	**p**
Şiddete Yönelik Tutum	1. nesil	30	58,00	7,83	2,274	2	0,107
	2. nesil	51	61,63	8,53		118	
	3. nesil	40	61,90	8,54			

Temel Empati	1. nesil	30	75,27	9,97	3,679	2	**0,028**
	2. nesil	51	70,57	7,74		118	
	3. nesil	40	70,78	6,83			
Bilişsel empati	1. nesil	30	34,70	5,65	0,923	2	0,400
	2. nesil	51	33,45	4,59		118	
	3. nesil	40	33,23	4,29			
Duygusal empati	1. nesil	30	40,57	6,21	4,526	2	**0,013**
	2. nesil	51	37,12	5,03		118	
	3. nesil	40	37,55	4,51			
Travma Sonrası Bilişler	1. nesil	30	81,60	12,76	0,628	2	0,536
	2. nesil	51	80,27	13,28		118	
	3. nesil	40	78,22	12,22			
Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	1. nesil	30	52,80	6,93	1,008	2	0,368
	2. nesil	51	51,35	7,17		118	
	3. nesil	40	50,28	7,91			
Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	1. nesil	30	28,80	9,20	0,142	2	0,868
	2. nesil	51	28,92	9,05		118	
	3. nesil	40	27,95	8,95			

Göç sayısına göre 1. nesil katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puanları arası farklılık Mann-Whitney U Testi ile incelenmiştir. Göç sayısına göre 1. nesil katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği ($Z=-2,495$; $p<0,05$), Temel Empati Ölçeği ($Z=-3,004$; $p<0,01$), bilişsel empati ($Z=-2,640$; $p<0,01$), duygusal empati ($Z=-2,831$; $p<0,01$), Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ($Z=-2,744$; $p<0,01$) ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler $Z=-2,561$; $p\leq0,01$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Tablo geneli incelendiğinde, 1. nesil katılımcılar içinde bir göç yaşayanların şiddete yönelik tutum puan ortalamaları anlamlı şekilde yüksekken temel empati, bilişsel empati, duygusal empati, travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puan ortalamaları anlamlı şekilde düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 6: Göç Sayısına Göre 1. Nesil Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Ölçekler	Gruplar	n	Ortanca	Çeyrekler Açıklığı	u	Z	p
Şiddete Yönelik Tutum	Bir göç	22	64,50	60,25 – 66,75	195,50	-2,495	**0,013**
	Birden fazla göç	30	57,50	52 – 63			
Temel Empati	Bir göç	22	67	64,75 – 71,25	168	-3,004	**0,003**
	Birden fazla göç	30	75,50	67,50 – 84			
Bilişsel empati	Bir göç	22	33	28,75 – 34	188	-2,640	**0,008**
	Birden fazla göç	30	35	31,75 – 39			
Duygusal empati	Bir göç	22	36	32 – 39	177,50	-2,831	**0,005**
	Birden fazla göç	30	39,50	36,25 – 46,26			
Travma Sonrası Bilişler	Bir göç	22	68,5	64,75 – 81	182	-2,744	**0,006**
	Birden fazla göç	30	80	71 – 91,75			
Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	Bir göç	22	49	45 – 57	257	-1,356	0,175
	Birden fazla göç	30	52	47 – 55,25			
Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	Bir göç	22	20,50	18,75 – 23,75	192	-2,561	**0,010**
	Birden fazla göç	30	26,50	20,75 – 39			

Göç sayısına göre 2. nesil katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puanları arası farklılık Mann-Whitney U Testi ile incelenmiştir. Göç sayısına göre 2. nesil katılımcıların bilişsel empati ($Z=-2,157$; $p<0,05$) ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler ($Z=-2,391$; $p<0,05$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Tablo geneli incelendiğinde, 2. nesil katılımcılar içinde bir göç yaşayanların temel empati ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puan ortalamalarının anlamlı şekilde düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 7:Göç Sayısına Göre 2. Nesil Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Ölçekler	Gruplar	n	Ortanca	Çeyrekler Açıklığı	u	Z	P
Şiddete Yönelik Tutum	Bir göç	23	65	57 – 68	520	-0,777	0,437
	Birden fazla göç	51	61	55 – 69			
Temel Empati	Bir göç	23	67	64 – 70	451,50	-1,579	0,114
	Birden fazla göç	51	70	64 – 77			
Bilişsel empati	Bir göç	23	31	29 – 33	402,50	-2,157	**0,031**
	Birden fazla göç	51	34	32 – 36			
Duygusal empati	Bir göç	23	36	34 – 38	516,50	-0,820	0,412
	Birden fazla göç	51	37	33 – 41			
Travma Sonrası Bilişler	Bir göç	23	74	66 – 81	447,50	-1,625	0,104
	Birden fazla göç	51	80	70 – 92			
Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	Bir göç	23	49	47 – 57	576	-0,123	0,902
	Birden fazla göç	51	50	45 – 56			
Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	Bir göç	23	23	18 – 27	382	-2,391	**0,017**
	Birden fazla göç	51	29	21 – 38			

Göç sayısına göre 3. nesil katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puan ortalamaları arası farklılık Bağımsız Örnek *t*-Testi ile incelenmiştir. Göç sayısına göre 3. nesil katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 8: Göç Sayısına Göre 3. Nesil Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Şiddete Yönelik Tutum	Bir göç	52	59,31	10,37	-1,281	90	0,203
	Birden fazla göç	40	61,90	8,54			
Temel Empati	Bir göç	52	71,44	6,71	0,469	90	0,640
	Birden fazla göç	40	70,78	6,83			
Bilişsel empati	Bir göç	52	33,37	3,65	0,170	90	0,866
	Birden fazla göç	40	33,23	4,29			
Duygusal empati	Bir göç	52	38,08	4,56	0,552	90	0,582
	Birden fazla göç	40	37,55	4,51			
Travma Sonrası Bilişler	Bir göç	52	74,38	11,18	-1,568	90	0,120
	Birden fazla göç	40	78,22	12,22			
Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	Bir göç	52	49,67	6,33	-0,406	90	0,686
	Birden fazla göç	40	50,28	7,91			
Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	Bir göç	52	24,71	7,53	-1,884	90	0,063
	Birden fazla göç	40	27,95	8,95			

Bir göç yaşayan kadın ve erkek katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puan ortalamaları arası farklılık Bağımsız Örnek *t*-Testi ile incelenmiştir. Bir göç yaşayan kadın ve erkek katılımcıların kendi ile ilgili olumsuz bilişler ($t_{(95)}$=2,407; $p<0,05$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Tablo geneli incelendiğinde, bir göç yaşayan erkek katılımcıların kendileri ile ilgili olumsuz bilişler puan ortalamalarının anlamlı şekilde düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 9: Bir Göç Yaşayan Kadın ve Erkek Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Şiddete Yönelik Tutum	Kadın	54	60,35	10,03	-0,913	95	0,364
	Erkek	43	62,09	8,36			
Temel Empati	Kadın	54	69,78	7,23	0,384	95	0,702
	Erkek	43	69,26	5,85			
Bilişsel empati	Kadın	54	32,28	4,02	-0,648	95	0,518
	Erkek	43	32,79	3,67			
Duygusal empati	Kadın	54	37,50	4,73	1,141	95	0,257
	Erkek	43	36,47	4,04			
Travma Sonrası Bilişler	Kadın	54	75,93	11,43	1,891	95	0,062
	Erkek	43	71,42	11,95			
Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	Kadın	54	51,61	6,40	2,407	95	**0,018**
	Erkek	43	48,33	7,02			
Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	Kadın	54	24,31	7,60	0,812	95	0,419
	Erkek	43	23,09	7,05			

Birden fazla göç yaşayan kadın ve erkek katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puan ortalamaları arası farklılık Bağımsız Örnek *t*-Testi ile incelenmiştir. Birden fazla göç yaşayan kadın ve erkek katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05).

Tablo 10:Birden Fazla Göç Yaşayan Kadın ve Erkek Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	T	sd	p
Şiddete Yönelik Tutum	Kadın	57	60,14	8,74	-0,831	119	0,408
	Erkek	64	61,42	8,22			
Temel Empati	Kadın	57	72,30	8,60	0,623	119	0,534
	Erkek	64	71,36	7,97			
Bilişsel empati	Kadın	57	33,28	4,72	-0,880	119	0,381
	Erkek	64	34,05	4,83			
Duygusal empati	Kadın	57	39,02	5,78	1,769	119	0,080
	Erkek	64	37,31	4,82			
Travma Sonrası Bilişler	Kadın	57	78,18	12,28	-1,429	119	0,156
	Erkek	64	81,48	13,09			
Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	Kadın	57	51,30	6,61	-0,080	119	0,936
	Erkek	64	51,41	8,03			
Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	Kadın	57	26,88	8,33	-1,979	119	**0,050**
	Erkek	64	30,08	9,35			

Bir göç yaşayan başka ülkede yaşamak isteyen ve istemeyen katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam

puan ortancaları arası farklılık Mann-Whitney U Testi ile incelenmiştir. Bir göç yaşayan başka ülkede yaşamak isteyen ve istemeyen katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği (Z=-2,402; p<0,05), Travma Sonrası Bilişler Ölçeği (Z=-2,250; p<0,05) ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler (Z=-2,178; p<0,05) toplam puan ortancaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Tablo geneli incelendiğinde, bir göç yaşayan ve başka ülkede yaşamak isteyen katılımcıların şiddete yönelik tutum puan ortalamaları anlamlı şekilde düşükken travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puan ortalamalarının anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo11:Bir Göç Yaşayan Başka Ülkede Yaşamak İsteyen ve İstemeyen Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Ölçekler	Gruplar	n	Ortanca	Çeyrekler Açıklığı	u	Z	p
Şiddete Yönelik Tutum	İsteyen	26	59,50	48,50 – 65	628,50	-2,402	**0,016**
	İstemeyen	71	64	56 – 68			
Temel Empati	İsteyen	26	71	66,75 – 76,50	699	-1,827	0,068
	İstemeyen	71	68	65 – 72			
Bilişsel empati	İsteyen	26	33,50	31 – 35,25	769,50	1,256	0,209
	İstemeyen	71	33	30 – 35			
Duygusal empati	İsteyen	26	38	34,75 – 42	746	-1,446	0,148
	İstemeyen	71	36	34 – 39			
Travma Sonrası Bilişler	İsteyen	26	76	70,50 – 85,75	647	-2,250	**0,024**
	İstemeyen	71	70	65 – 78			
Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	İsteyen	26	51	47,75 – 57	738	-1,510	0,131
	İstemeyen	71	49	45 – 55			
Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	İsteyen	26	24,50	21,50 – 31	656	-2,178	**0,029**
	İstemeyen	71	21	19 – 26			

Birden fazla göç yaşayan başka ülkede yaşamak isteyen ve istemeyen katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puan ortancaları arası farklılık Mann-Whitney U Testi ile incelenmiştir. Birden fazla göç yaşayan başka ülkede yaşamak isteyen ve istemeyen katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05).

Tablo 1211:Birden Fazla Göç Yaşayan Başka Ülkede Yaşamak İsteyen ve İstemeyen Katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Ölçekler	Gruplar	n	Ortanca	Çeyrekler Açıklığı	u	Z	p
Şiddete Yönelik Tutum	İsteyen	34	58,50	54,50 – 63,25	1270,50	-1,116	0,264
	İstemeyen	86	60	54 – 68			
Temel Empati	İsteyen	34	73	65,75 – 77	1354	-0,630	0,529
	İstemeyen	86	70	64,75 – 79			
Bilişsel empati	İsteyen	34	33,50	31 – 36,25	1333,50	-0,75	0,453
	İstemeyen	86	34	31,75 – 37			
Duygusal empati	İsteyen	34	38	35 – 43	1219	-1,418	0,156
	İstemeyen	86	37	33 – 42			
Travma Sonrası Bilişler	İsteyen	34	80	68,75 – 94	1319,50	-0,830	0,406
	İstemeyen	86	77	70 – 88,25			
Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	İsteyen	34	51,50	45 – 56,25	1422	-0,233	0,816
	İstemeyen	86	50	46 – 55			
Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	İsteyen	34	29	24,25 – 37,25	1266	-1,143	0,253
	İstemeyen	86	25	20 – 38			

Yapılan korelasyon analizi sonucunda, bir göç yaşayan 1. nesil katılımcılar için şiddete yönelik tutum puanı ile travma sonrası bilişler puanı (r=-0,606; p<0,001) ve dünya ile ilgili olumsuz

bilişler puanı (r=-0,759; p<0,001) arasında kuvvetli derecede, negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre şiddete yönelik tutum puanı arttıkça travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azalacak veya şiddete yönelik tutum puanı azaldıkça travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı artacaktır.

Temel empati puanı ile travma sonrası bilişler puanı (r=-0,405; p<0,05) ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı (r=-0,444; p<0,05) arasında orta derecede, negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre temel empati puanı arttıkça travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azalacak veya temel empati puanı azaldıkça travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı artacaktır.

Duygusal empati puanı ile travma sonrası bilişler puanı (r=-0,485; p<0,05) ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı (r=-0,524; p<0,05) arasında orta derecede, negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre duygusal empati puanı arttıkça travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azalacak veya duygusal empati puanı azaldıkça travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı artacaktır.

Birden fazla göç yaşayan 1. nesil katılımcılar için şiddete yönelik tutum puanı ile temel empati puanı (r=-0,488; p<0,01) ve duygusal empati puanı (r=-0,495; p<0,01) arasında orta derecede, negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre şiddete yönelik tutum puanı arttıkça temel empati ve duygusal empati puanı azalacak veya şiddete yönelik tutum puanı azaldıkça temel empati ve duygusal empati puanı artacaktır.

Birden fazla göç yaşayan 1. nesil katılımcılar için dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı ile temel empati puanı (r=0,382; p<0,05) arasında zayıf derecede, pozitif yönde ve bilişsel empati puanı (r=0,500; p<0,01) arasında orta derecede, pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı arttıkça temel empati

ve bilişsel empati puanı da artacak veya dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azaldıkça temel empati ve duygusal empati puanı da azalacaktır.

Tablo 12:Bir ve Birden Fazla Göç Yaşayan 1. Nesil Katılımcılar için Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

		Şiddete Yönelik Tutum	**Temel Empati**	**Bilişsel empati**	**Duygusal empati**	**Travma Sonrası Bilişler**	**Kendi ile ilgili olumsuz bilişler**
Bir göç yaşan 1. nesil katılımcılar	Şiddete Yönelik Tutum						
	Temel Empati	0,249					
	Bilişsel empati	-0,024	0,614***				
	Duygusal empati	0,334	0,716***	-0,112			
	Travma Sonrası Bilişler	-0,606***	-0,450*	-0,093	-0,485*		
	Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	-0,373	-0,396	-0,133	-0,381	0,933***	
	Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	-0,759***	-0,444*	-0,039	-0,524*	0,932***	0,739***
Birden fazla göç yaşan 1. nesil katılımcılar	Şiddete Yönelik Tutum	-					
	Temel Empati	-0,488**					
	Bilişsel empati	-0,317	0,823***				
	Duygusal empati	-0,495**	0,857***	0,412*			
	Travma Sonrası Bilişler	0,038	0,173	0,267	0,035		

	Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	0,281	-0,190	-0,174	-0,147	0,714***	
	Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	-0,158	0,382*	0,500**	0,159	0,850***	0,237

**p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001*

Yapılan korelasyon analizi sonucunda, bir göç yaşayan 2. nesil katılımcılar için duygusal empati puanı ile travma sonrası bilişler (r=0,419; p<0,05) ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler (r=0,456; p<0,05) arasında orta derecede, pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre duygusal empati puanı arttıkça travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı da artacak veya duygusal empati puanı azaldıkça travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı da azalacaktır.

Bir göç yaşayan 2. nesil katılımcılar için şiddete yönelik tutum puanı ile dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı (r=-0,446; p<0,05) arasında orta derecede, negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre şiddete yönelik tutum puanı arttıkça dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azalacak veya şiddete yönelik tutum puanı azaldıkça dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı artacaktır.

Birden fazla göç yaşayan 2. nesil katılımcılar için şiddete yönelik tutum puanı ile temel empati puanı (r=-0,537; p<0,01), duygusal empati puanı (r=-0,483; p<0,001), dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı (r=-0,446; p<0,05) arasında orta derecede, negatif yönde ve bilişsel empati puanı (r=-0,375; p<0,01) arasında zayıf derecede, negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre şiddete yönelik tutum puanı arttıkça temel empati, bilişsel empati, duygusal empati ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azalacak veya şiddete yönelik tutum puanı azaldıkça temel empati, bilişsel empati, duygusal empati ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı artacaktır.

Birden fazla göç yaşayan 2. nesil katılımcılar için dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı ile temel empati puanı (r=0,301; p<0,05) ve bilişsel empati puanı (r=0,398; p<0,01) arasında zayıf derecede, pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı arttıkça temel empati ve bilişsel empati puanı da artacak veya dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azaldıkça temel empati ve bilişsel empati puanı da azalacaktır.

Tablo 13: Bir ve Birden Fazla Göç Yaşayan 2. Nesil Katılımcılar için Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

		Şiddete Yönelik Tutum	**Temel Empati**	**Bilişsel empati**	**Duygusal empati**	**Travma Sonrası Bilişler**	**Kendi ile ilgili olumsuz bilişler**
Bir göç yaşan 2. nesil katılımcılar	Şiddete Yönelik Tutum						
	Temel Empati	-0,237					
	Bilişsel empati	-0,042	0,828***				
	Duygusal empati	-0,355	0,799***	0,325			
	Travma Sonrası Bilişler	-0,071	0,287	0,061	0,419*		
	Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	0,297	0,174	0,061	0,229	0,824***	
	Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	-0,446*	0,293	0,036	0,456*	0,782***	0,292
Birden fazla göç yaşan 2. nesil katılımcılar	Şiddete Yönelik Tutum						
	Temel Empati	-0,537***					
	Bilişsel empati	-0,375**	0,783***				
	Duygusal empati	-0,483***	0,824***	0,292*			

	Travma Sonrası Bilişler	-0,205	0,223	0,260	0,105		
	Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	0,151	0,033	-0,020	0,069	0,766***	
	Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	-0,420**	0,301*	0,398**	0,100	0,861***	0,332*

**p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001*

Yapılan korelasyon analizi sonucunda, bir göç yaşayan 3. nesil katılımcılar için şiddete yönelik tutum puanı ile temel empati puanı (r=-0,487; p<0,001), duygusal empati puanı (r=-0,506; p<0,001), dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı (r=-0,460; p<0,01) arasında orta derecede, negatif yönde ve travma sonrası bilişler puanı (r=-0,285; p<0,05) arasında zayıf derecede, negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre şiddete yönelik tutum puanı arttıkça temel empati, duygusal empati, travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azalacak veya şiddete yönelik tutum puanı azaldıkça temel empati, duygusal empati, travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı artacaktır.

Bir göç yaşayan 3. nesil katılımcılar için travma sonrası bilişler puanı ile temel empati puanı (r=0,361; p<0,01) ve duygusal empati puanı (r=0,376; p<0,01) arasında zayıf derecede, pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre travma sonrası bilişler puanı arttıkça temel empati ve duygusal empati puanı da artacak veya travma sonrası bilişler puanı azaldıkça temel empati ve duygusal empati puanı da azalacaktır.

Bir göç yaşayan 3. nesil katılımcılar için dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı ile temel empati puanı (r=0,491; p<0,001), duygusal empati puanı (r=0,409; p<0,01) arasında orta derecede, pozitif yönde ve bilişsel empati puanı (r=0,392; p<0,01) arasında zayıf derecede, pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı arttıkça temel empati, bilişsel empati ve duygusal empati puanı da artacak veya

dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azaldıkça temel empati, bilişsel empati ve duygusal empati puanı da azalacaktır.

Birden fazla göç yaşayan 3. nesil katılımcılar için şiddete yönelik tutum puanı ile temel empati puanı ($r=-0,710$; $p<0,01$), duygusal empati puanı ($r=-0,611$; $p<0,001$) arasında kuvvetli derecede, negatif yönde; bilişsel empati puanı ($r=-0,488$; $p<0,01$) arasında orta derecede, negatif yönde ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı ($r=-0,376$; $p<0,05$) arasında zayıf derecede, negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre şiddete yönelik tutum puanı arttıkça temel empati, bilişsel empati, duygusal empati ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azalacak veya şiddete yönelik tutum puanı azaldıkça temel empati, duygusal empati, travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı artacaktır.

Birden fazla göç yaşayan 3. nesil katılımcılar için kendi ile ilgili olumsuz bilişler puanı ile bilişsel empati puanı ($r=-0,393$; $p<0,05$) arasında zayıf derecede, negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre kendi ile ilgili olumsuz bilişler puanı arttıkça bilişsel empati puanı azalacak veya kendi ile ilgili olumsuz bilişler puanı azaldıkça bilişsel empati puanı artacaktır.

Birden fazla göç yaşayan 3. nesil katılımcılar için dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı ile temel empati puanı ($r=0,455$; $p<0,01$) ve bilişsel empati puanı ($r=0,433$; $p<0,01$) arasında orta derecede, pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı arttıkça temel empati ve bilişsel empati puanı da artacak veya dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azaldıkça temel empati ve bilişsel empati puanı da azalacaktır.

Tablo 15: Bir ve Birden Fazla Göç Yaşayan 3. Nesil Katılımcılar için Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

		Şiddete Yönelik Tutum	**Temel Empati**	**Bilişsel empati**	**Duygusal empati**	**Travma Sonrası Bilişler**	**Kendi ile ilgili olumsuz bilişler**
Bir göç yaşan 3. nesil katılımcılar	Şiddete Yönelik Tutum						
	Temel Empati	-0,487***					
	Bilişsel empati	-0,264	0,767***				
	Duygusal empati	-0,506***	0,858***	0,330*			
	Travma Sonrası Bilişler	-0,285*	0,361**	0,194	0,376**		
	Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	0,043	0,054	-0,125	0,179	0,766***	
	Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	-0,460**	0,491***	0,392**	0,409**	0,842***	0,298*
Birden fazla göç yaşan 3. nesil katılımcılar	Şiddete Yönelik Tutum						
	Temel Empati	-0,710***					
	Bilişsel empati	-0,488**	0,764***				
	Duygusal empati	-0,611***	0,789***	0,206			
	Travma Sonrası Bilişler	-0,074	0,146	0,063	0,162		
	Kendi ile ilgili olumsuz bilişler	0,311	-0,289	-0,393*	-0,064	0,682***	
	Dünya ile ilgili olumsuz bilişler	-0,376*	0,455**	0,433**	0,277	0,763***	0,047

**p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001*

5. TARTIŞMA

Bu çalışmanın temel amacı, sürgün ve zorunlu göç yaşayan Ahıska Türklerinin sadece bir kez bu süreci yaşayan ve birden fazla bu süreci yaşayan kişiler arasında; ayrıca her iki grupta da üç kuşakta, kuşaktan kuşağa aktarılan yaşantıları irdeleyerek şiddete yönelik tutum, temel empati ve travma sonrası bilişler açısından incelenmesidir.

Çalışmayı oluşturan katılımcılar, günümüzde Gürcistan sınırları içerisinde yer alan Ahıska bölgesinde yaşamış ve tarihin değişik dönemlerinde göçe zorlanmış ve sürgünlere muhatap olan Ahıska Türklerinden oluşmaktadır. Söz konusu sürgün ve zorunlu göçler sonucunda 1944 yılında Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan'a sürülmüş, 1989 yılında Özbekistan'dan Rusya, Azerbaycan'a zorunlu göç etmiş ve son durak olarak Türkiye'ye kalıcı olarak yerleşmişlerdir.

Çalışmaya toplam 3 kuşaktan oluşan 218 kişi katılmıştır, bunlardan 97 kişi bir kez sürgün ve göç yaşayan ve 121 kişi birden fazla sürgün ve zorunlu göç yaşayan bireylerdir. Veriler, her iki gruba da araştırmacı tarafından bireysel olarak uygulanan ölçekler yoluyla elde edilmiştir.

Sürgün sonucunda bu kişiler göç ettikleri ülkelerde sosyal ve kültürel açıdan bölgeyi etkiledikleri gibi, kendileri de bölgenin sosyo-kültürel etkenlerinden etkilenmişlerdir (Devrisheva, 2019). Bu süreci yaşayan bireylerin beden ve ruh sağlığının da olumlu ve olumsuz etkilendiğini, bazı travmaların çeşitli mekanizmalar aracılığıyla bireyden bireye ya da kuşaktan kuşağa aktarılabileceği görülmektedir (Gün ve Bayraktar, 2008; Balcıoğlu İ, 2007; Kira, 2001; Kellermann, 2001b).

Araştırmanın sonuçlarına baktığımızda, göç sayısına göre kullanmış olduğumuz ölçeklerin alt boyut toplam puan ortalamaları değerlendirildiği zaman birden fazla göç yaşayan katılımcıların temel empati, travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puan ortalamalarının anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 3). Bu tabloyu yorumlarsak eğer, bir

kez zorunlu göç yaşayan bireyler ile karşılaştırdığımız zaman birden fazla zorunlu göç yaşamak bireylerde temel empati yeteneğini arttırmış olduğunu, ancak travma sonrası bilişlerin ve dünya ile ilgili olumsuz bilişlerin de yoğunluğunu da arttırarak daha olumsuz olmasına sebep olduğunu görüyoruz. Travmatik göç yaşantısı, dünyanın tamamen tehlikeli bir yer olduğu ve kişinin de tamamen yetersiz olduğuna dair algıyı güçlü kılmıştır. Epstein (1991), kişinin normal şartlarda dünyanın olumlu olduğu, dünyanın anlamlı olduğu, kişinin değerli olduğu ve insanların güvenilir olduğu şeklinde var olan dört ana inancının travmatik yaşantı sonrasında değişime uğradığını öne sürmüştür. Literatürde yer alan çalışmalardan biri Cieslak ve arkadaşlarının 2008 yılında yaptığı ve olumsuz bilişlerin değerlendirilmesinde TSBÖ'nün kullanıldığı biri kesitsel diğeri boylamsal iki farklı çalışmada da travma sonrası rahatsızlığın kişinin kendisiyle ve dünyayla ilgili olumsuz bilişleri ile ilişkili olduğu bulunmuştur.

Bilişsel ve bilgi işlem kuramına göre; örseleyici olayın yaşanması stres ve sıkıntı durumunu sürekli kılar, oluşan belirtiler ise bireyin değerlerine, dünyayı algılayış biçimine ve düşünce sistemine oturamaması sonucu oluşur. Tekrarlayıcı biçimde olan belirtiler ve tekrarlama fenomenine duyarsızlaşma eşlik eder, bu bir çeşit savunma mekanizmasıdır, rahatsız edici anımsama ve düşünceler karşı egonun bütünlüğünü korumaya çalışır (Solso, 2007).

Bir başka travma çalışmasında, omurilik yaralanması sonrası TSSB geliştirme durumu olan hastalara TSBÖ uygulanmıştır, anlamlı fark yaratan 'Kişinin kendisiyle ilgili olumsuz bilişleri' alt ölçeği olduğu bulunmuştur (Agar ve ark, 2006). Çalışmamızda, katılımcıların dünyayla ilgili olumsuz bilişler geliştirmesinin nedeni yaşanılan sürgün ve zorunlu göç sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

Çalışmamızda, bir göç yaşamış katılımcılar için nesil kategorilerine göre Temel Empati Ölçeği ve duygusal empati toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Sonuçlara göre, bir göç yaşamış 1. nesil katılımcıların temel empati ve duygusal

empati puan ortalamalarının en düşük; bir göç yaşamış 3. nesil katılımcıların temel empati ve duygusal empati puan ortalamalarının en yüksek olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 4). Birden fazla göç yaşamış 1. nesil katılımcıların temel empati ve duygusal empati puan ortalamalarının en yüksek; bir göç yaşamış 2. nesil katılımcıların temel empati ve duygusal empati puan ortalamalarının en düşük olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 5). Bulgulara göre, bir kez yaşanan göç birinci nesil bireylerin empati yeteneğini düşürmüştür. Birden fazla göç yaşantısı olan bireylerde tam tersi empati yeteneğinin yükseldiğini görüyoruz. Elde etmiş olduğumuz sonuca istinaden birden fazla göç yaşayan katılımcılar bir kez göç yaşantısı olanlara göre temel empati yeteneği açısından daha olumlu değerlendirilmektedir. Bir göç yaşayan 1.nesil katılımcıların temel empati ve duygusal empati puan ortalamalarının en düşük; birden fazla göç yaşayanların ise yüksek olması durumunu, bireylerin tecrübe ve yaşanmışlık değişkenleriyle açıklayabiliriz. Göç yaşayan çocuklarla yapılan boylamsal çalışmalarda, göç sonrası psikolojik uyumun zaman içinde geliştiği ve uzun dönemde, psikolojik problemlerin sıklık ve yoğunluk bakımından yerli nüfus gruplarından önemli düzeyde farklılık göstermediği bulgulanmıştır (Mirsky, 2004; Fichter, 2004).

Tekrar eden olaylara karşı bireylerin temel ve duygusal empati yeteneklerinin daha yoğun olduğunu gösteriyor. Birden fazla göç yaşamış bireylerin ikinci nesilde empati düzeyinin düşük olması, 1.neslin yaşantısından etkilenmiş olduklarını gösteriyor.

Empati tanımına bakacak olursak eğer, bir kişinin kendisini bir başkasının yerine koyabilmesi ve onun duygu, düşünce ve davranışlarını anlayabilmesi olarak tanımlanabilir (Akt: Ersoy, 2016). Empati düzeyinin insan yaşamındaki önemi, kişilerin davranışlarında değişikliğe neden olmasından kaynaklanmaktadır. Empati seviyesi farklı olan kişilerin farklı biçimlerde davranış örüntüleri sergilediği görülmektedir (Kaukiainen ve ark., 1999). Çocukluk çağı travmalarının akademik yaşantı ve empati becerileri üzerine olan etkilerinin araştırıldığı bir çalışmada, kişinin yaşadığı fiziksel ihmal düzeyinin artması empati düzeyinin azalmasına sebep olduğu

görülmüştür. Travmaya maruz kalan kişinin karşı tarafın hislerine vakıf olabilmenin yanında karşıdaki kişiye mantıklı bir çözüm önerisi sunmayı ifade eden bilişsel empati becerisinden uzaklaşarak, duygusal süreçlerinin de olumsuz olarak etkilendiği ortaya çıkmaktadır (Çacı, 2018). Bir başka çalışmada, İman (2015) ergenlerin çocukluk çağı ve örselenme üzerine yaptığı araştırmada duygusal ihmal/istismarın artmasının, empatik eğilimin bilişsel empati ve duygusal empatinin azalması ile ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Göç sayısına göre katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puan ortalamalarının karşılaştırılması sonucunda çıkan verileri aşağıda ki gibi sıralayabiliriz;

1. 1.nesil katılımcılar içinde bir göç yaşayanların şiddete yönelik tutum puan ortalamaları anlamlı şekilde yüksekken temel empati, bilişsel empati, duygusal empati, travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puan ortalamalarının anlamlı şekilde düşük olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 6).
2. 2. nesil katılımcılar içinde bir göç yaşayanların dünya ile ilgili olumsuz bilişler puan ortalamalarının anlamlı şekilde düşük olduğu, birden fazla göç yaşayanların ise anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmüştür. (Bkz. Tablo 7).
3. 3. nesil katılımcıların Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve alt boyut toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Bkz. Tablo 8).

Bulgulara göre, 1.nesil katılımcılar içinde bir göç yaşayanların şiddete yönelik tutumlarının anlamlı şekilde yüksek olduğunu, şiddetin gösterilmesinin makul olduğunu düşünmeyi göstermektedir. Birden fazla göç yaşayan 1 nesilde ise tam tersi durum söz konusudur, şiddete yönelik tutumları daha düşüktür, şiddet yanlısı olmadıklarını göstermektedir. Göç ve şiddet tutumu üzerine yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar elde edildiğini görüyoruz. Bu aşamada,

Almanya'da, göç ve şiddet arasında ki ilişkiyi anlatan ciddi çalışmaların yapıldığından söz edebiliriz. Göç sonucu stres, belirsizlik ve sosyal izolasyon daha yaygın hale gelir ve böylece çatışma ve şiddet riski artar (Mayer, 2007; Steiner, 2004). Göç yaşayan aileler bu durumu bazen normal karşılayabiliyorlar. Bu normal karşılama ise, şiddetin tolere edilmesine yol açmaktadır (Godenzi, Müller ve Christen, 2001). Schröttle tarafından 2003 yılında yapılan bir çalışmada göç ederek Almanya'ya gidenlerin Alman vatandaşlarına nispeten daha çok şiddete maruz kaldıkları ve bu durumu normal karşıladıkları görülmüştür (Schrötte, 2003). İstanbul'da yapılan bir başka çalışmada erkeklerin % 68,8'inin, kızların ise % 29,7'sinin fiziksel şiddete katıldıkları gözlemlenmiştir (Ögel, Tarı ve Eke, 2006). Bir başka araştırma sonuçlarına göre; göç etme sürelerinin şiddet, adalet anlayışı ve akran sapmaları üzerinde etki gösterdiği bulunmuştur. Özellikle 20 yıl ve üstü bir süredir göç etmiş olanların şiddet tutumlarının daha düşük olduğu gözlemlenmiştir (Ekşi, Okan, Güner; 2015). Bu veriler neticesinde, bizim çalışmamızda birden fazla göç yaşayan bireylerin şiddete yönelik tutumları düşük, bir kez göç yaşayanlarda ise anlamlı olarak yüksek çıkmıştır. Bu bulguları destekleyen çalışmalarda bulunuyor. Özdevecioğlu'na (2003) göre algılanan adalet anlayışı arttıkça, şiddet tutumu azalır; adalet anlayışı azaldıkça, şiddet tutumu artar.

Bulgaristan'tan zorunlu göçe maruz kalmış bireylerle yapılan bir çalışma sonucuna göre, ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımları ve psikolojik belirtileri açısından annelerinin göçle ilgili travmatik yaşantılara maruz kalma düzeyleri dikkate alınarak oluşturulan grupların anlamlı düzeyde farklılaşmadı görülmüştür (Hocaoğlu, 2004). Bununla ilgili alan yazında sıklıkla travmatik yaşantıların sonraki kuşaktaki etkileri açısından travmaya maruziyetin yeterli olmadığı vurgulanmaktadır. Travmatik yaşantılar her durumda ve herkes için olumsuz sonuçlar doğurmamakta, bu sonuçlar pek çok değişkenle ilişkili olmaktadır (Breslau, Chilcoat, Kessler ve Davis, 1999).

Çalışmamızda bir göç yaşayan erkek katılımcıların kendileri ile ilgili olumsuz bilişler puan ortalamalarının kadınlara göre anlamlı şekilde düşük olduğu bulunmuşken (Bkz. Tablo 9), birden fazla göç yaşayan kadın ve erkek katılımcıların arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Bkz. Tablo 10). Bir göç yaşayan kadın katılımcıların kendilerine ilişkin olumsuz izlenimlerinin, yabancılaşma, umutsuzluk, kendilerine duydukları güvensizlik, kendini suçlama duygusunun erkek katılımcılara göre daha yoğun olduğunu söyleyebiliriz. Göç sürecini yaşayan herkes, farklı düzeylerde göçün olumsuz ve travmatik etkilerini deneyimlemekle birlikte çeşitli kaynaklarda göç yaşantısının özellikle kadın ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkisi vurgulanmaktadır (Akdeniz ve Öz, 2009; Başkak ve ark., 2005; Topçu ve Beşer, 2006).

Travma yaşayan bireyler travmatik yaşantılarını genel hatlarıyla, kendilerine ağır gelen, acı veren detayların üstünde durmadan, duygularını kontrol etmeye çalışarak ve u şekilde kendilerini anılarının acı veren taraflarından korurlar. Duyguların kontrol altına alınması ise duygu mekanizması işleyişiyle gerçekleşmektedir. Bu mekanizma yaşanan anıların taraflı bir şekilde hatırlanması, anıların bireye acı vermeyecek şekilde değiştirilip hatırlanması veya hiç hatırlanmamasını sağlamaktadır (Bluck, 2003).

Başka ülkede yaşamak isteyen ve istemeyen katılımcıları değerlendirdiğimiz zaman; bir göç yaşayan ve başka ülkede yaşamak isteyen katılımcıların şiddete yönelik tutum puan ortalamaları anlamlı şekilde düşükken travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puan ortalamalarının anlamlı şekilde yüksek olduğunu (Bkz. Tablo 13), ancak birden fazla göç yaşayanlar arasında anlamlı fark olmadığını (Bkz. Tablo 14) görüyoruz. Bu sonuca göre; bir kez göç yaşamış ve başka ülkede yaşamak isteyen bireyler şiddet yanlısı değiller, ancak travmatik yaşantıya ilişkin hatalı bilişleri ve dünyayı güvenli bir yer olarak görmediklerini söyleyebiliriz.

Çalışmamızda yapılan korelasyon analizi sonucunda 1. nesillerde aşağıda ki bulgulara ulaşılmıştır:

- Birden fazla göç yaşayan 1. nesillerde dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı arttıkça temel empati ve bilişsel empati puanı da artacak.
- Bir göç yaşayan 1. nesil katılımcılar için şiddete yönelik tutum puanı arttıkça travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azalacaktır.
- Bir göç yaşayan 1. nesil katılımcılar için duygusal empati puanı arttıkça travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azalacak
- Bir göç yaşayan 1. nesil katılımcılar için temel empati puanı arttıkça travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azalacak

Birden fazla göç yaşayan 1. nesil katılımcılar için şiddete yönelik tutum puanı ile temel empati puanı ve duygusal empati puanı arasında negatif yönde, istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre şiddete yönelik tutum puanı arttıkça temel empati ve duygusal empati puanı azalacak veya şiddete yönelik tutum puanı azaldıkça temel empati ve duygusal empati puanı artacaktır (Bkz. Tablo 15). Benzer bir çalışma da 2007 yılında Wei tarafından yapılmıştır, video oyunlarında şiddetin üst düzeylerine maruz kalan ergenlerin, diğer insanlar ile ilgili daha az endişe duydukları bulunmuştur. Empati ve şiddet içerikli oyun oynama arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Online video oyunları ile şiddete maruz kalma ile şiddete yönelik tutum arasında da anlamlı bir fark bulunmuştur (Wei, 2007).

Çalışmamızda yapılan korelasyon analizi sonucunda 2. nesillerde aşağıda ki bulgulara ulaşılmıştır:

- Bir göç yaşayan 2. nesil katılımcılar için duygusal empati puanı arttıkça travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı da artacaktır.

- Bir göç yaşayan 2. nesil katılımcılar için şiddete yönelik tutum puanı arttıkça dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azalacaktır.
- Birden fazla göç yaşayan 2. nesil katılımcılar için şiddete yönelik tutum puanı arttıkça temel empati, bilişsel empati, duygusal empati ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azalacaktır.
- Birden fazla göç yaşayan 2. nesil katılımcılar için dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı arttıkça temel empati ve bilişsel empati puanı da artacaktır.

Çalışmamızda yapılan korelasyon analizi sonucunda 3. nesillerde aşağıda ki bulgulara ulaşılmıştır:

- Bir göç yaşayan 3. nesil katılımcılar için şiddete yönelik tutum puanı arttıkça temel empati, duygusal empati, travma sonrası bilişler ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azalacaktır.
- Bir göç yaşayan 3. nesil katılımcılar için travma sonrası bilişler puanı arttıkça temel empati ve duygusal empati puanı da artacaktır.
- Bir göç yaşayan 3. nesil katılımcılar için dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı arttıkça temel empati, bilişsel empati ve duygusal empati puanı da artacaktır.
- Birden fazla göç yaşayan 3. nesil katılımcılar için şiddete yönelik tutum puanı arttıkça temel empati, bilişsel empati, duygusal empati ve dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı azalacaktır.
- Birden fazla göç yaşayan 3. nesil katılımcılar için kendi ile ilgili olumsuz bilişler puanı arttıkça bilişsel empati puanı azalacaktır.
- Birden fazla göç yaşayan 3. nesil katılımcılar için dünya ile ilgili olumsuz bilişler puanı arttıkça temel empati ve bilişsel empati puanı da artacaktır.

Bulgaristan göçüyle ilgili yapılan bir çalışmada, Hocaoğlu (2014) ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliğine ilişkin algıları ile temel varsayımları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Söz edilen ilişkiler, değişkenlerin alt boyutları arasında da görülmektedir. Aile ortamı, kişilerin hem dünyaya hem kendine ilişkin algılarının oluşmasında kritik öneme sahiptir. Aile işlevselliği algısının yükselmesiyle kişinin dünyaya ilişkin olumlu algılarının artması ve psikolojik belirtilerinin azalması beklendik bir bulgu olmaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Zorunlu göç, travmatik sonuçları olan bir yaşantıdır (Aker ve ark., 2002). Bu açıdan değerlendirildiğinde, göç, etkileri kuşaklararası aktarılabilen bir yaşantı olarak ele alınabilir. Aile büyükleri bilinçli ya da bilinç dışı bir şekilde bu aktarımı gerçekleştirebilmektedirler (Rowland-Klein ve Dunlop, 1998).

Son yıllarda alan yazında, travmatik yaşantı etkilerinin kuşaklararası aktarımına yönelik ilgi artmıştır. Ancak travmanın bir sonraki kuşaklara etkisinin göç, zorunlu göç, sürgün yaşantılarında ele alınmadığı görülmektedir. Kuşaklararası etkileri bağlamında, göç yaşantısının yeterince incelenmemesi sebebiyle bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Travmanın aktarımı, sadece ikinci kuşaktaki bireylerin ebeveynleriyle aynı belirtileri göstermesi anlamına gelmemekte; bu kişilerin ebeveynlerinin travma deneyimlerine nasıl tepkiler verdikleri de önemli olmaktadır (Kellermann, 2001). Özüorçun ve Karancı'nın (2013) çalışmasında annelerin savaşla ilgili travma deneyimleri çocuklarının psikolojik belirtilerini etkilemediği görülmüştür, ancak yaşam doyumlarını olumsuz etkilemesi açısından travmanın aktarımına işaret ettiği bildirilmiştir. Çalışmamızın sonuçlarında, 1.nesillerin şiddete yönelik tutumlarının yüksek olması, 2.nesillerin dünyayla ilgili olumsuz bilişlere sahip olması açısından travmanın sonraki nesillere aktarım sağladığını düşündürmektedir. Bu doğrultuda, göç yaşantılarının kişinin yaşamının travmatik bir parçası olmakla kalmayıp hem ailenin hem de gelecek nesillerin yaşamlarını etkileme olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

Bir ve birden fazla zorunlu göç yaşayan kişilerin şiddete yönelik tutum, temel empati ve travma sonrası bilişler açısından incelenmesi amaçlandığı bu çalışmada elde edilen sonuçlar özetle şu şekilde ifade edilebilir:

- Birden fazla zorunlu göç yaşayan kişilerin temel empati yeteneği yüksek, ancak dünyayı güvenli bir yer olarak görmediklerini, diğer insanlara karşı da güvensizlik hissettiklerini söyleyebiliriz.
- Bir kez göç yaşayan kişilerde empati kurma yeteneği düşükken, birden fazla göç ve sürgün yaşantısı olanlarda empati düzeyi daha yüksektir.
- Bir göç yaşayan 1.nesil kişilerin şiddete yönelik tutumları yüksekken, birden fazla göç yaşayan 1 nesil kişilerin şiddete yönelik tutumları daha düşüktür.
- Bir göç yaşayan kişilerin temel empati yetenekleri eğitim durumuna göre yükselmektedir.

Göç ve sürgün yaşantısının üzerinden 76-77 yıl geçmesini de göz önünde bulundurduğumuz zaman, aradan geçen bu süre farkına rağmen sonuçların anlamlı fark yaratması, göç ve sürgün yaşantısının travmatik etkilerinin devam ettiğini ve sonraki nesillere de aktarılabileceğini görüyoruz.

Literatürde, zorunlu göç ve travmanın kuşaklar arası aktarımı üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olması, çalışmanın sonuçlarını yorumlamayı zorlaştırmıştır. Bu sebeple de, göç yaşantısını kuşaklararası etkileri çerçevesinde inceleyen yeni çalışmaların yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın sonuçları, birden fazla zorunlu göç ve sürgün deneyiminin olmasını, göçler sonrasında yaşanılan güçlüklerin ve bunlardan etkilenme düzeylerinin fazla olduğunu göstermektedir.

Hem Türkiye'de hem de dünyada farklı dönemlerde binlerce insanın maruz kaldığı sürgün ve zorla yerinden edilme yaşantıları, kuşaklararası etkileri göz önüne alındığında çok olumsuz ve korkutucu bir tablo oluşturmaktadır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) Stalin döneminde gerçekleşen sürgünler de Sovyet devletinin farklı gördüğü Türk ve

Müslüman halkları yaşadıkları yerleri terk etmeleri için uyguladıkları politikanın bir paçasıdır ve Ruslaştırmaya yönelik bir stratejidir. II. Dünya Savaşı sırasında yedi etnik grup Sibirya ve Orta Asya'nın çeşitli yerlerine sürülmüşlerdir. Bu gruplar; Volga Almanları, Kırım Tatarları, Çeçenler, İnguşlar, Kalmuklar, Karaçaylar, Balkarlar ve Ahıska Türklerinin de bulunduğu Kafkas milliyetleridir (Conquest, 1967).

Sürgün yaşantıları, insanların yaşamlarını kökten değiştirmekte ve her gün bir yenisi eklenen travma deneyimleriyle yaşamalarına yol açmaktadır. Çeşitli nedenlerle ortaya çıkan sürgün ve göç olayları insanlar tarafından oluşturulan travmatik yaşantılardandır. Bu yaşantılar bireyleri ve sonraki nesilleri de olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Yaşanan her göçün travmatik göç olduğu düşünüldüğü zaman, bu göç yaşantılarının önlenmesi ve ortaya çıkan olumsuz sonuçlara yönelik iyileştirici adımların atılmasının önemli olduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın alan yazına katkı sağlamasıyla birlikte, çalışmanın çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan biri, çalışmanın geriye dönük travma ölçümünün yapılıyor olmasıdır. Geçmişe dönük yapılan çalışmalarda, travmatik yaşantıların üzerinden uzun zaman geçmiş olması travmanın etkilerinin net bir şekilde belirlenebilmesi için engel oluşturmaktadır. Bir diğer sınırlılığı, katılımcıların aynı ülkede yaşamıyor olmalarıdır. Farklı ülkelerde, başka dil ve kültürlerde yaşamak gibi pek çok değişkenin de rol oynayabileceği düşünülmektedir. Bir başka sınırlılık ise örneklem grubunu oluşturmak için veri toplama sürecinde yurtdışına seyahat sorunundan kaynaklanmaktadır. Covid 19 tedbirleri kapsamında yurtdışına seyahat etmek ve katılımcılarla yüz yüze görüşmelerde bazı sorunlarla karşılaşılmıştır. Bu durum ise örneklem sayısının kısıtlı olmasına sebep olmuştur.

Araştırmanın sonuçları, sürgün ve zorunlu göç yaşantısına maruz kalan kişiler için örseleyici bir süreç olduğuna ve aradan geçen çok uzun yıllara rağmen travmatik yaşantının etkilerini taşımaya devam ettiklerine işaret etmektedir. Alan yazında sürgün ve zorunlu göç etkilerinin

kuşaklararası aktarımı açısından incelenmemiş olması, çalışmanın sonuçlarını yorumlamayı güçleştirmiştir. Bu doğrultuda, göç etkilerini kuşaklararası bağlamında inceleyen çalışmaların yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

7. KAYNAKLAR

Adıgüzel O, Batur H, Ekşili N. (2014). Kuşakların değişen yüzü veya kuşağı ile ortaya çıkan yeni çalışma tarzı: mobil yakalılar. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (19) , 165-182.

Agar, E., Kennedy, P., & King, N.S. (2006). The Role of Negative Cognitive Appraisals in PTSD Symptoms Following Spinal Cord İnjuries. Behavioral and Cognitive Psychotherapy, 34, 437-452.

Aisnlie, R. C., Tummala-Narra, P., Harlem, A., Barbanel, L., & Ruth, R. (2013). Contemporary psychoanalytic views on the experience of immigration. Psychoanalytic Psychology, 30, 663-679.

Ak G., Akarçay P. (2018). Sosyolojik, psikolojik ve kuramsal açıdan göç olgusu: küreselleşmenin insani ve vicdani yüzü. Kesit Akademi Dergisi , (14) , 188-202 .

Akdeniz, E.B. ve Öz, F. (2009). Koruyucu ruh sağlığı açısından göç ve kadın. Kriz Dergisi,17 (1), 27-36.

Aker T, Ayata B, Özeren M, Buran B. ve Bay A. (2002). Zorunlu iç göç: Ruhsal ve toplumsal sonuçları. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 3, 97-103.

Akhtar, S. (1995). A third individuation: Immigration, identity, and the psychoanalytic process. Journal of the American Psychoanalytic Association, 43(4), 1051-1084.

Akhtar, S. (1999). The immigrant, the exile, and the experience of nostalgia. Journal of Applied Psychoanalytic Studies (1), 123-130.

Akhtar, S. (2010). Göç ve kimlik: Kargaşa, sağaltım ve dönüşüm, (Çev: M. Alkan, S. Uyanık, A. A. Köşkdere,). İzmir: Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Eğitim Hizmetleri.

Akhtar, S. (2018). Göç ve Kimlik, Kargaşa, Sağaltım ve Dönüşüm. (Çev: G. Madendağ. (2019). Göç Dergisi, 6(2), 273-278.

Akın A, Yıldız B, Basha E.(2016). Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin Türkçe Versiyonunun Geçerlik Ve Güvenirliği, Route Educational and Social Science Journal. 3(1).

Alwin, D.F., (2002). Generations X, Y And Z: Are They Changing America, American Sociological Association, Contexts, 42(1), 42- 51.

Anatoly M. Khazanov (1992). Soviet Social Thought in the Period of Stagnation , Philosophy of the Social Sciences 22 (2):231-237

Avşar, Z. (2004) Ahıska Türkleri ve Tarihi, Ankara: İstanbul Ahıskalılar Vakfı

Aydıngün, İsmail.(2014). Ahıska Türkleri: ulusötesi bir topluluk- ulusötesi aileler. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara.

Badalov, Ç. (2004). Bütün Yönleriyle Ahıska Türkleri. Çimkent (Kazakistan): Fasır-Ş Matbaası.

Balcıoğlu, İ (2007). Sosyal ve psikolojik açıdan göç, İstanbul: Elit Kültür yay.

Balcıoğlu, İ. (2002). Medikal ve psikososyal açıdan göç olgusu. İstanbul: Girişim Dizgi-Alfabe Basım Yayın.

Başkak, B., Sayıl, I. ve Özgüven, H.D. (2005). Avrupa'da İntihar Girişiminde Bulunan Türk Göçmenlerin Sosyodemografik Analizi. Kriz Dergisi, 13(3), 9-14.

Bayraktar, F. & Gün, Z. (2008). Türkiye'de iç göçün ergenlerin uyumundaki rolü. Türk Psikiyatri Dergisi, 19 (2)

1944 Ahıska Sürgünü Son Tanıklar. (2019). Beyoğlu, Ö (Ed.), s.16-19 İstanbul: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)

Bluck S. (2003). Autobiographical memory: exploring its functions in everyday life. Memory (Hove, England), 11(2), 113–123.

Bohart, A. C., & Stipek, D. J. (Eds.). (2001). Constructive & destructive behavior: Implications for family, school, & society. American Psychological Association.

Breslau, N., Chilcoat, H.D., Kessler, R.C. ve Davis, G.C. (1999). Previous exposure to trauma and PTSD effects of subsequent trauma: Results from 128 the Detroit Area Survey of Trauma. American Journal of Psychiatry, 156(6), 902–907.

Carlson, E. B., & Rosser-Hogan, R. (1991). Trauma experiences, posttraumatic stress, dissociation, and depression in Cambodian refugees. The American journal of psychiatry, 148(11), 1548.

Carswell, K., Blackburn, P., & Barker, C. (2011). The relationship between trauma, post-migration problems and the psychological well-being of refugees and asylum seekers. International Journal of Social Psychiatry, 57, 107-119.

Castles, S., & Miller, M. J. (2008). Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cieslak, R., Benight, C.C., Lehman, V.C.(2008). Coping self-efficacy mediates the effects of negative cognitions on posttraumatic distress. Behaviour Research and Therapy,46,788-798.

Conquest, R. 1967, Soviet Nationalities Policy in Practice, The Bodley Head, Great Britain.

Çacı M. (2018). Lise öğrencilerinde çocukluk çağı travmalarının akademik yaşantı ve empati becerileri üzerine etkilerinin araştırılması, Yüksek lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi.

Çalışkan, B. (2014). 1953 Göçü Sonrası Yücelcilerin Memleket/Yugoslavya ve Ana Vatan/Türkiye Algıları, 137-162.

Çiftçi, Hasan. (2018). Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutum, Algı ve Empatik Eğilimlerinin Analizi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. 7,

Danieli Y, (1998). Families of survivors of the Nazi Holocaust: Some short and longterm effects. Research Perspective // DanieliY. (ed.). International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma. New York and London: Plenum Press. 43—68

DeMause, L. (1997). The psychogenic theory of history. The Journal of psychohistory.

Derin, G. (2018). Kuşaklararası eksende psikotarih temelli çocuk yetiştirme stillerinin travma, bağlanma ve dissosiyasyon açısından incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Derin, Görkem, Travma ve Göç: Bir Gözden Geçirme, Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi 2020/5 (2), 46-55.

Devrisheva K. (2019). Ahıska Türklerinin Bitmeyen Göçü, SUTAD, (45): 333-352.

Dontsov A. I., Goncharova V. A. (2005) Kholokost kak fenomen sotsial'noy pamyati // Vek tolerantnosti. N 1–2.

Ekşi, H. , Güner, H. & Okan, N. (2016). İç Göç Yaşayan Ergenlerin Deontik Adalet Anlayışı ve Akran Sapmalarının Şiddete Yönelik Tutumlarını Yordama Düzeyi . Middle East Journal of Refugee Studies , 1 (1) , 19-41

Endresen, L. M., ve Olweus, D. (2001). Self-reported empathy in Norwegian adolescents: Sex differences, age trends, and relationship to bullying. In A. C.

Epstein, S. (1991). Impulse control and self- destructive behavior. Self-regulatory behavior and risk-taking: causes and consequences. ed. . Lipsitt, L.P v& Mitnick L.L. 273-284. Ablex Publishing Corporation. New Jersey

Erdinç DEMİRAY.(2012). Anavatanlarından Sekiz Ülkeye Dağıtılmış Bir Halk: Ahıska Türkleri.Journal of Turkish Studies.

Ersoy E.G., Köşger F. (2016). Empati: Tanımı ve Önemi. Osmangazi Tıp Dergisi,Mayıs,9-17.

Eydemiller E. G., Yustitsky V. V. Semeynaya psikhoterapiya. L.: Meditsina, 1989.

Faigov, O. (2015). Ahıskalı türklerin türk basınında sunum biçimi 1944 ahıska sürgünü, 1989 fergana faciası, 2004 krosnodar göçü ve 2010 kırgızıstan çatışması örnek olayları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Fichter, M.M., F. Xepapadakos, N. Quadflieg, E. Georgopoulou, W.E: Fthenakis. (2004).“A Comperative Study of Paychopathology in Greek Adolescents in Germany And in Greece in 1980 and 1998- 18 Years Apart”. European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience,254(1), 27-35,

Garza-Guerrero, C. (1974). Culture shock: It's mourning and vicissitudes of identity. Journal of the American Psychoanalytic Association, 2(22), 408-429.
Geschlechterforschung der Universität Bielefeld, Bielefeld, Deutschland.

Godenzi, A., Müller G., & Christen C. (2001). Bedingungen gewaltlosen Handelns im sozialen Nahraum (Schlussbericht. Forschungsprojekt des NFP 40). Boston/ Fribourg: Universitätsverlag.

Gol’zhak de V. (2003) Istoriya v nasledstvo: Semeyny roman i sotsial’naya trayektoriya. M.: Izd. Instituta psikhoterapii,. 233 s.

Göker, G. (2015). Göç kimlik aidiyet. Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler, Konya: Literatür Academia.

Grinberg, L., & Grinberg, R. (1984). A psychoanalytic study of migration: Its normal and pathological aspect. Journal of the American Psychoanalytic Association (32), 13-38.

Gün Z ve Bayraktar F. (2008). Türkiye'de İç Göçün Ergenlerin Uyumundaki Rolü. Türk Psikiyatri Dergisi, 19(2), 167-176.

Gürbüz, D , Kul, M . (2016). Bir sürgünün anatomisi: ahıska türklerinden bekir mamoyev ile sözlü tarih çalışması . Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi , (55) , 132-145

Hasanoğlu, İ . (2016). Ahıska Türkleri: Bitmeyen Bir Göç Hikâyesi . Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi , 16 (1) , 1-20 .

Herman, J. ve Hirschman, L. (1977). Father-daughter incest. Signs: J. Women Cultur e Soc., 2:735-756

Herman, J.L. (2016). Travma ve İyileşme. Literatür Yayınları 4. Baskı. İstanbul.

Houzel D. La transmission psychique. Paris: Odide Jacobe, 2010.

Ilgar, M. Z., & Coşgun Ilgar, S. (2015). Göç ve göçmenliğin psikolojik yansımaları (Vatansız vatandaş olmak). Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu 2015, 159–177. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Ivanets V. V. (2002). K voprosu ob issledovanii istoricheskoy semeynoy pamyati // Sotsial'naya psikhologiya XXI veka:sb. st. mezhd. kongressa. Yaroslavl',

İman ED., (2015). “Ergenlerin çocukluk örselenme yaşantıları ile empatik eğilim, sosyal sorun çözme becerileri arasındaki ilişki”. Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 5, 235-256.

Jaycox, L., Stein, B., Kataoka, S. H., Wong, M., Fink, A., Escudero, P., & Zaragoza, C. (2002). Violence exposure, posttraumatic stress disorder, and depressive symptoms among recent immigrant schoolchildren. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 41, 1104-1110.

Jıanruı,J, (2011). The Y Factor: Managing The New Generation Of Soldiers, Journal Of The Singapore Armed Forces, 39(4), 53-59.

Kaes R., (2009). Les alliances inconscientes. Paris: Dunod

Kahraman, Ö. (2015). 1989 Bulgaristan zorunlu göçünü yaşamış aileler ile göç yaşantısı olmayan ailelerin şema modeli açısından incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kaitz M, Levy M, Ebstein R, Faraone SV, Mankuta D. (2009). The intergenerational effects of trauma from terror: A real possibility. Infant Mental Health Journal, 30(2), 158-179.

Kaukiainen, A. A., Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K., Osterman, K., Salmivalli, C., Rothberg, S., ve Ahlbom, A. (1999). The relationship between social intelligence, empathy, and three types of aggression. Aggressive Behavior, 25, 81-89.

Kaymak, Ö . (2018). İstanbullu Yahudilerin Kolektif Travmatik Bellekteki Ses(sizlik)leri . MSGSÜ Sosyal Bilimler , (17) , 148-163

Kazmierska, K. (2006). Migration experiences and changes of identity. The analysis of a narrative. Forum: Qualitative Social Research, 4(3).

Kellermann N. P. F. (2001b). Transmission of Holocaust trauma – An integrative view. Israil Journal of Psychiatry, 64(3), 256-267.

Keskin, Serhat, Mehmet Oğuzhan Tulun ve Aytaç Yılmaz, (2016). "2007 Geri Dönüş Yasası ve Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüş Sürecindeki Son Durum." 295 -318. Ankara: Terazi Yayıncılık.

Khazanov, A. (1992). "Meskhetian Turks in Search of Self-Identity". Central Asian Survey, C. 11, No. 4, s. 5.

Kira I. A. (2001). Taxonomy of trauma and trauma assessment. Traumatology, 7(2), 73-86

Kolukirik, Suat. (2011). Sürgün, Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: Amerika'daki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma Exile, Social. Memory and Cultural Migration: A Study on the Ahiska Turks in USA. Bilig - Turk DunyasI Sosyal Bilimler Dergisi. 59. 167-190.

Kreindler, Isabella. (1986). "The Soviet Deported Nationalities: A Summary and Update". Soviet Studies, 38(3), 387-405. s. 395-396

Krysińska, K., & Lester, D. (2006). The contribution of psychology to the study of the holocaust. Dialogue and Universalism, 16(5/6), 141-156.

Krystal H., (1978). Trauma and Affects // Psychanalytique Study Child. 33, 81—116.

Laplansh Zh., Pontalis Zh. B, (2005). Pervofantazm. Pervonachalo fantazma // Francuzskaja psihoanaliticheskaja shkola. / pod red. A. Zhibo, A. Rossohina. SPb.: Piter,244—274.

Lebovici S., Soule M. (2007). La connaissance de l'enfant par la psychanalyse. Paris: PUF

Lehto, Y.X.; Jang, S.; Francis, A. ve O'Leary , J., (2008). Exploring Tourism Experience Sought: A Cohort Comparison of Baby Boomers and the Silent Generation, Journal of Vacation Marketing, 14.

Lower, J., (2008). Brace Yourself Here Comes Generation Y, Critical Care Nurse, 28 (5), 80-85.

Bogatyreva M. (2009). Inter-Generation Transfer of Family History. Transfer Defects.

Mayer, K. (2007). Männer, die Gewalt gegen die Partnerin ausüben. In Häusliche Gewalt erkennen und richtig reagieren (Handbuch für Medizin, Pflege und Beratung) (pp. 65-81). Bern: Fachstelle für Gleichstellung Frauenklinik Maternité und Stadtspital Triemli Zürich.

Mirsky, J. (1991). Language in migration: Separation individuation conflicts in relation to the mother tongue and the new language. Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 28, 618-624.

Mirsky, J. (2004). "Preparing Adolescents for Immigration: a Group Intervention". Children &Youth Services Review, 26 (4),s.413-426.

Osipov, Alexander G. (2007) "Falling Between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation." The Meskhetian Turks at a Crossroads-Integration, Repatriation or Resettlement? Tom Trier ve Andrei Khanzin, 435-486.

Ögel, K., Tarı, I. ve Eke, C. Y. (2006). Okullarda suç ve şiddeti önleme. İstanbul: Yeniden yayınları.

Ökten Ş. (2012). Zorunlu Göç Zor(un)lu Kabul: Ceylanpınar Afgan Göçmenleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma.

Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel adaletin bireylerarası saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(Temmuz-Aralık), 77–96

Özen, Yener. (2017). Psikolojik travmanın insanlık kadar eski tarihi. The Journal of Social Science. 1. 104-117.

Özgür, N. (2019). Bulgaristan göçmeni yetişkinlerde travmanın kuşaklar arası aktarımı ile benlik saygısı arasındaki ilişkide sosyal desteğin rolü. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Işık Üniversitesi, İstanbul.

Öztürk, E. (2003). Travma kökenli dissosiyatif bozukluk vakalarının ailelerinde çocukluk çağı travmalarının sıklığı. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı.

Öztürk, E. (2016). Psikotarih Açısından Çocuk Yetiştirme Tarzları ve Çocuk İstismarı. Turkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine-Special Topics, 2(3), 24-34.

Öztürk, E. (2017). Travma ve Dissosiyasyon: Dissosiyatif Kimlik Bozukluğunun Psikoterapisi ve Aile Dinamikleri. Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul

Pearlman LA. ve Courtois, CA. (2005). Clinical applications of the attachment framework: Relational treatment of complex trauma. Journal of Traumatic Stress, 18, 449–459.

Pekçan, B . (2015). Sosyal ve psikolojik açıdan göç . Tesam Akademi Dergisi , 2 (2) , 241-244 .

Poyraz, Tuğça ve Abdurrahim Güler (2019). "Ahıska Kimliğinin Göç Sürecinde İnşası: Amerika'ya Göç Eden Ahıska Türkleri". bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi 91: 187-216.

Putnam, F. W. (2003). Ten-year research update review: Child sexual abuse. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 42(3), 269-278.

Rousseau C., Drapeau A., (1998). The impact of culture on the transmission of trauma: Refugees' stories and silence embodied in their children's lives // Y. Danieli (Ed.), International handbook of multigenerational legacies of trauma. New York: Plenum Press, 465—486.

Rowland-Klein, D ve Dunlop R. (1998). The transmission of trauma across generations: Identification with parental trauma in children of Holocaust survivors. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 32, 358–369.

Sarı, S. ve İhsan, D. (2009). Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği, Endişe ile İlgili Olumlu İnançlar Ölçeği ve Endişenin Sonuçları Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması, geçerliliği ve güvenilirliği. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 10, 261-270.

Sarıçam, H., Akın, A. ve Çardak, M. (2012). Hatayla ilişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu Ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. Sivil Akademi, 235–247.

Schröttle, M. (2003). Gewalt gegen Frauen mit und ohne Migrationshintergrund in Deutschland. Paper presented at the Interdisziplinäres Zentrum für Frauen- und Geschlechterforschung der Universität Bielefeld, Bielefeld, Deutschland.

Seferov, R , Akış, A . (2008). Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış . Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi , (24) , 393-411

Shapiro, L.E. (2000). Yüksek EQ'lu Çocuk Yetistirmek. Anne ve Babalar için Duygusal Zeka Rehberi (Ü.Kartal, Çev.) Varlık Yayınları, İstanbul.

Shuttsenberger A. A. (2001). Sindrom predkov: transgeneratsionnye svyazi, semeynye tayny, sindrom godovshchiny, peredacha travm i prakticheskoye ispol'zovaniye genosotsiogrammy / per. I. K. Masalkov. M.: Izdatel'stvo Instituta Psikhoterapii.

Sikhrovski V. (1997). Rozhdennye vinovnymi. Ispovedi detey natsistskikh prestupnikov / per. s nem. R. Gorelik. M.: Kompleks-Progress, 106

Steiner, S. (2004). Häusliche Gewalt: Erscheinungsformen, Ausmass und polizeiliche Bewältigungsstrategien in der Stadt Zürich. Zürich: Hochschulschrifft.

Tarabrina N.V., (2009). Psihologija posttravmaticheskogo stressa. M.: Izdvo "Institut psihologii RAN", 304

Tekin F (2011). Kültürel travma olarak zorunlu göç. Selçuk Üniversitesi/Seljuk University Edebiyat Fakültesi dergisi/Journal of Faculty of Letters .

Tolz, V. (1991). "New Information about the Deportation of Ethnic Groups under Stalin", Report on the USSR, 3(11), s: 16-20

Topcu Ç, Erdur-Baker Ö, Çapa-Aydın Y (2010). Temel Empati Ölçeği Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi. 4 (34), 174-182.

Topçu, S. ve Beşer, A. (2006). Göç ve Sağlık. C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 10(3), 37-42.

Trier, Tom vd. (2011). Meskhetians: Homeward Bound…, Georgia: European Center for Minority Issues, Cezanne, s. 14.

Ünal Erzen, M. ve Dikkatli, S. (2019). Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Medyanın Rolü. Asya StudiesAcademic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar, (7), 51-61.

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(Temmuz-Aralık), 77–96.

Veith, I. (1977). Four Thousand Years of Hysteria, 7-93.

Wei, R. (2007). Effects of playing violent videogames on chinese adolescents' pro-violence attitodes, attitudes toward others and aggressive behavior. Cyberpsychology & Behavior, 10(3), 371-380

Yağci, H. (2017). Zorunlu göç yaşamış 12-18 yaş çocuklarının göç yaşamamış çocuklara göre sosyal anksiyete açısından değerlendirilmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Yahya, (2003). Sürmeli, 2010 Bir sürgün anatomisi: Ahıska Türklerinden 'Bekir Mamoyev' ile sözlü tarih.

Yetkiner DY (2010). Travma Sonrası Bilişler Ölçeği (Posttraumatic Cognitions Inventory) Türkçe Uyarlama Ve Üniversite Öğrencileri Üzerinde Geçerlik Güvenirlik Çalışması. Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Yılmaz A. (2014). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri. Turkish Studies.

Zemke, R., Raines, C., & Flipczak, B. (2013). Generations at work : Managing the clash of Boomers, gen Xers, and gen Yers in the workplace. Amsterdam: Amacom.

Zeyrek ,Y, Temmuz (2011). Türk Yurdu dergisi, sayı: 287

Zeyrek, Y, (2001). Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri, Ankara: 49.

Zeyrek, Y, (2015). Ahıska Tarihinin Dönüm Noktaları, Bizim Ahıska Dergisi.

Zinker D, (2000). V poiskakh khoroshey formy: Geshtal't-terapiya s supruzheskimi parami i sem'yami.

Гуткевич Е.В., Шатунова А.И. (2019). Межпоколенная передача психической травмы, психогенеалогия и психическое здоровье в семье (феноменологическое исследование). Сибирский вестник психиатрии и наркологии; 3 (104): 21–32.